

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BIOTEISĖS KATEDRA**

**DAIVA ČAPLIKIENĖ
BIOTEISĖ**

ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPAS BIOETIKOJE IR BIOTEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas -
Docentė
Agnė Širinskienė**

Vilnius, 2006

TURINYS

Ivadas.....	4
1. Žmogaus orumo principo samprata.....	6
2. Žmogaus orumo principo filosofinė apibrėžtis.....	10
2.1. Žmogaus orumo principo atskleidimas per asmens gėrius.....	13
2.2. Žmogaus orumas kaip įgimta ir įgyta asmens savybė.....	16
3. Žmogaus orumo principo bioteisėje koncepcijos.....	18
3.1. „Igalinantis“ žmogaus orumas.....	18
3.2. „Teises ribojantis“ žmogaus orumas.....	19
3.3. Koncepcijų privalumai ir trūkumai, jų vieta bioteisėje.....	20
4. Žmogaus orumo principas tarptautiniu lygmeniu.....	22
5. Žmogaus orumo principo įtvirtinimas nacionalinės teisės sistemoje.....	27
6. Žmogaus orumo principo atskleidimas gyvybės pradžios ir pabaigos kontekste.....	31
6.1. Žmogaus orumo principas dirbtinio apvaisinimo kontekste.....	35
6.2. Žmogaus orumo principas genų technologijų akivaizdoje.....	38
6.3. Žmogaus orumo principas eutanazijos ir paliatyvios medicinos atveju.....	41
Išvados.....	50
Literatūros sąrašas.....	52
Santrauka.....	56
Summary.....	57

RAKTINIAI ŽODŽIAI

Žmogaus orumas	Human dignity
Bioteisė	Biolaw
Bioetika	Bioethics
Gyvybės pradžia	The beginning of life
Gyvybės pabaiga	The end of life
Dirbtinis apvaisinimas	Artificial insemination
Genų technologijos	Gene technologies
Eutanazija	Euthanasia
Paliatyvi slauga	Palliative nursing

DARBO ANOTACIJA

Žmogaus orumo principo bioetikoje ir bioteisėje koncepcija, suponuoja idėją apie kiekvieno žmogaus vertingumą, jo neįkainojamą vertę, jo unikalumą bei jo išskirtinumą, lyginant žmogų su kitais daiktais ir kitomis gyvomis būtybėmis. Žmogaus orumo principo bioetikoje ir bioteisėje aspektas yra analizuojamas, pasitelkiant žmogaus ir jo laisvos valios apibrėžtis. Žmogaus gyvybės pradžios ir jos pabaigos sąvokos padeda atskleisti žmogaus orumo principo svarbą, sprendžiant bioetines ir bioteisines problemas. Žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje yra interpretuojamas kaip pozicija, reikalaujanti savos asmenybės pripažinimo bei apsisprendimo laisvės.

The idea about human's merit, his worth, unique and oneness comparing him with things or other living creatures – that's the philosophy of human dignity in bioethics and biolaw. The aspect of principle of human dignity in bioethics and biolaw is analyzed invoking characters of human and his free will. Solving bioethical and biolaw problems, concepts of the beginning and the end of the life help us to reveal the importance of human dignity principle. In Bioethics and biolaw the principle of human dignity is read as a position which requires recognition of personality and free self-determination.

IVADAS

Žmogus gimsta tam, kad galėtų džiaugtis gyvenimo pilnatve ir dalyvauti gyvenime bei savo kūrybos pratęsimu, bei atsineša su savimi tik jam skirtą orumą. Toks žmogaus kilmės didingumas atskleidžia žmogaus gyvybės didybę, jos šventumą ir neįkainojamą vertę. Kiekvienam žmogui įteikiamas į rankas žmogiškas gyvenimas, kurio vertę kiekvienas jų supranta savaip, o be to, ir žmonių požiūriai į gyvybę ir duotąjį orumą yra labai skirtingi. Kasdieną pasaulyje žūsta gimusi ir negimusi žmonių gyvybė, o atliekami eksperimentai su žmogaus gyvybe moderniose mokslinėse laboratorijose, įgauna savotišką antihumanizmo išraišką – žmogaus klonavimas, abortuotų kūdikių ir kūdikių su anencefalijos negalia organų ir (ar) audinių panaudojimas transplantacijai, prekyba žmonėmis ir jų kūnų dalimis ir kt. Nereikėtų pamiršti, kad gyvename pasaulyje, kuriame mokslo ir naujų technologijų vardu skelbiamos naujos žmogaus gyvybės sampratos, kuriami nauji žmogaus gyvybės pradžia ir pabaigą įteisinantys visuomenėje įstatymai, kartais nepagalvojant apie gresiančius pavojus žmogaus prigimčiai ir jo orumui. Žmogus panorą tapti savo gyvybės ir mirties „valdovu“. Turėtume susimąstyti ir apgalvoti, žmogaus gyvybės vertės, jo prigimtinio orumo, gal net gyvenimo prasmės ir žmogaus vietos visuomenėje, klausimus. Moralės ir humanizmo požiūriu, kiekviena gyvybė yra didžiausia ir neliečiama vertybė, kuri susijusi su prigimtiniu žmogaus orumu, todėl kiekvienoje visuomenėje žmogaus orumas turi būti gerbtinas ir saugotinas.

Sparčiai vystantis biotechnologijoms, atsiranda naujos ir daug žadančios perspektyvos žmogaus gyvenimo kokybės pagerinime. Ne išimtis ir biomedicinos mokslų sritis, kurios specialistai kviečiami būti „gyvybės sargais“, padėti saugoti, puoselėti, gelbėti žmogaus gyvybę ir jo orumą visais jo gyvenimo etapais. Tačiau kaip tik šioje mokslų srityje iškyla daugiausia bioetinių ir bioteisinių problemų. Atrodytų viskas paprasta ir aišku, tačiau dabartinė visuomenė nėra labai pozityviai nusiteikusi, besąlygiškai padėti kenčiančiam ir pagalbos prašančiam žmogui bei gerbti, ginti ir saugoti jo orumą. Kiekvienas žmogus savo gyvenime yra kviečiamas kilniam poelgiui – padovanoti dalelę savęs, to kas priklauso tik asmeniškai jam, kad ir kiti galėtų džiaugtis dovanotu gyvenimu. Tačiau, žmonės yra linkę delsti ir gan abejingai žvelgti į kito žmogaus nelaimę tol, kol ji pati neužklumpa jų, tuomet ir iškyla įvairių klausimų, kurie susiję su žmogumi ir jo vertybėmis.

Temos aktualumas. Žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje yra aktuali tema, tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu. Šiandieną, žmogaus orumo principas, kuris apima moralinę, etinę ir teisinę vertinimo pusę, reikalauja diskurso ir įgauna vis didesnę susidomėjimą tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu, tiek biomedicininu požiūriu. Tema, žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje, visumoje nėra plačiai išnagrinėta, todėl pateiksime šio principo svarbą ir pagrįstumą bei neišvengiamą jo implikaciją bioetikoje ir bioteisėje. Žmogaus gyvybės vertės, jos šventumo, jos neliečiamumo, bei su ja susijusio žmogaus orumo, kaip duotybės klausimas buvo, yra ir liks aktualus visais laikais. Esame kiekvienas atsakingi už tai, ne tik prieš save, bet ir prieš savo artimą, už žmogų – vertybę, jo orumą.

Darbo tikslas. Analizuoti žmogaus orumo principą kaip vertybinį principą, jo svarbą ir pagrįstumą bioetikoje ir bioteisėje, pasitelkiant šio principo teorinę sampratą bei filosofinę apibrėžtį, išskiriant žmogaus orumo principo atskiras bioteisėje koncepcijas. Nagrinėti žmogaus orumo principo įtvirtinimą tarptautiniuose dokumentuose ir šio principo įgyvendinimą nacionaliniuose šalies įstatymuose. Atskleisti žmogaus orumo principo taikymą gyvybės pradžios ir jos pabaigos kontekste.

Darbo objektas. Žmogaus orumo principas ir šio principo vertinimas bioetiniu ir bioteisiniu aspektu.

Darbo tyrimo problema. Žmogaus orumo principo svarba ir jo pagrįstumas bioetikoje ir bioteisėje, šio principo vertinimas bioetiniu ir bioteisiniu požiūriu.

Darbo uždaviniai:

1. Apibrėžti žmogaus orumo principo sampratą bei jo filosofinę prigimtį.
2. Analizuoti žmogaus orumo principo bioetikoje ir bioteisėje koncepcijas.
3. Nagrinėti žmogaus orumo principo įtvirtinimą tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu.
4. Atskleisti žmogaus orumo principo taikymą gyvybės pradžios ir jos pabaigos kontekste.

Darbo metodai. Šio darbo tema plėtojama analizės ir sintezės metodais, apibendrinimo bei lyginamuoju metodais, taip pat naudojama literatūros analizė. Atskleidžiant ir nagrinėjant probleminius temos klausimus, naudotasi teoriniais apibendrinimais. Stengiantis atsakyti į pagrindinį šiame darbe iškeltą klausimą pasitelkta sisteminė teisės aktų bei dokumentų turinio analizė

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, kurią apima šešios dalys, išvados, literatūra ir santrauka užsienio kalba.

Pirmoje darbo dalyje, bendrais bruožais apibūdinama žmogaus orumo principo samprata. Antroji dalis apima filosofinę žmogaus orumo principo apibrėžtį. Trečioje dalyje pateikiamos žmogaus orumo principo bioteisėje koncepcijos, jų privalumai ir trukumai. Ketvirtoji ir penktoji dalys skirtos žmogaus orumo principo įtvirtinimui tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu. Šeštoje dalyje, kurią sudaro atskiri trys skyriai, pateikiamas žmogaus orumo principo atskleidimas gyvybės pradžios ir jos pabaigos kontekste.

1. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPO SAMPRATA

Žmogaus orumo principo samprata siejasi su sąvoka – dignitas, kuri atsirado Romoje. Būtent, etimologiškai orumo terminas ir kildinamas iš lotyniškojo daiktavardžio dignitas, kuris romėnų kultūroje turėjo trejopą reikšmę: „1) vertingumas, pelnytą pripažinimas, tai, ką galima įvertinti; 2) didingumas, autoritetas, žmogaus pasididžiavimo jausmas; 3) puikus pasiekimas, brangaus daikto vertė“¹. Tačiau dabartinės angliškojo dignity ir vokiškojo Wurde reikšmės yra platesnės: „tai pagarbos ir vertybės kokybė, pozityvi kokybė pasireiškianti kilnumu, tobulumu, taip pat pozicija, laikysena, pagrįsta įvertinimu iš šalies, garbingo titulo, rango nusipelnymas savo pastangomis, susijusi su valstybinių pareigų ar oficialių uždavinių atlikimu geriau nei priklausytų, tam tikro spektro, stiliaus pakylėjimas į reikiamą lygį, akimirkos svarbą atitinkantis pareiškimo, veiksmo pobūdis“². Naudojama ilgesnį laiką, ši sąvoka plėtėsi ir apėmė asmenybės tam tikras sritis, kurios konkretinamos kitų žmonių vertingumo suvokimu.

Sociologijos mokslų kontekste orumas traktuojamas: „orumas, moralinės sąmonės sąvoka, reiškianti asmenybės vertingumo supratimą; orus žmogus, turintis vidinės pagarbos, jis gina savo pripažįstamas vertybes ir dėl to save vertina teigiamai, kartu iš kitų tikėdamasis tokio pat vertinimo; orumo supratimas – asmenybės savikontrolės forma“³. Daugeliu atvejų, orumo sąvoka kaip dorovinė nuostata, apima būdvardinę vartojimo reikšmę ir siejasi su tam tikra žmogaus ar jo veiklos būdo savybe, kuri reiškia vidinę, tik pačiam asmeniui prieinamą dimensiją.

Orumo sąvoka apima vertybinį žmogaus santykį su pačiu savimi bei kitais žmonėmis. Žmogus yra savaiminė vertybė, jo orumo negalima sieti nei su profesija, nei su turimu turtu. Orumas atspindi vidinį žmogaus turtingumą, jo dorumą bei žmogiškumą. Orumas nesuderinamas su savęs ir kitų žeminimu, su savų pažiūrų ar įsitikinimų išsižadėjimu, duoto žodžio laužymu, pataikavimu, aklu paklusnumu. Žmogaus vidinis orumo jausmas, neleidžia žmogui būti nesąžiningam, nepagarbiam, neprincipingam, veidmainiškam. Su žmogaus vidiniu orumu nesiderina vulgarumas, cinizmas, šiurkštumas ar kitos ydos. Orus žmogus yra nuoširdus ir tiesus, paprastas bei vertinantis kitų žmonių pagarbą ir pasitikėjimą. Taigi, orumas suponuoja kilnius žmonių poelgius ir priešingai neleidžia žmogui elgtis taip, kad jis savo veiksmuose prasilenktų su tam tikrais moralės reikalavimais.

Autorius K. Stoškus savo veikalė „Etiketas ir žmonių bendravimas“ orumą apibrėžia, kaip: „asmenybės bruožą, rodantį jo nuolatinį pasirengimą ginti, saugoti, palaikyti savo žmogišką vertę;

¹ The Oxford Encyclopedic English Dictionary. - New York: Oxford University, 1996. P.398.

² Beauchamp T. L., Childress J. F. Principles of Biomedical Ethics.(3rd ed.). - New York: Oxford University Press, 1989. P.144.

³ Leonavičius J. Sociologijos žodynas.- Vilnius, 1993. P. 146.

orumas rodo ribas, iki kurių žmogus sutinka daryti kompromisus su aplinka ir savo paties pragmatiniais interesais bei polinkiais⁴. Vadinasi, orumas teikia žmogui pasitikėjimą savimi ir savo galimybėmis. Menkas orumo jausmas gali sumažinti pasitikėjimą savimi. Orumo jausmas drausmina žmogų, skatina kelti sau ir kitiems didesnius reikalavimus, nesitenkinti pasiektu ir nuolat tobulėti.

Orumą galime apibrėžti kaip dorybę, kurią galima išvelgti pačiame žmoguje ir pavadinti tikroju orumu. Tikrasis orumas gali būti apibrėžiamas, kaip tai dorybė tarp dviejų kraštutinumų - pasipūtimo ir nusižeminimo. Orus žmogus nesipuikuoja prieš kitus savo „privalumais“, nes suvokia, kad nėra idealaus žmogaus ir kad kiekvienas be dorybių turi ir mažesnių ar didesnių ydų. Orus žmogus niekada nepuola ir į kraštutinumą t.y. nesižemina nei prieš kitą žmogų, toks žmogus turi savo vertybių sistemą ir vertina savo bei kitų asmenų poelgius objektyviai. Visose gyvenimo situacijose toks žmogus stengiasi atskirti dorybę nuo kraštutinumų ir ją pasirinkti, suvokdamas, kad pasaulyje nėra didesnių dalykų už dorybę.

Orumas pagal L. Tolstojų, tai tarsi žmogaus vidinės brandos matas, kuris nusako ar žmogus yra atradęs savo gyvenimo tikslus ir prasmę, ar vertas pasitikėjimo ir pagarbos, ar ne. Taigi, jei žmogus vienaip elgiasi, o visiškai kitaip galvoja, jei žmogus gyvena tik iš įpročio, nesusimastydamas apie savo gyvenimo prasmę ir mano, kad jo gyvenimo prasmė yra turėti kuo daugiau pinigų, turto, o gėris, grožis, tiesa jam tik gražūs, bet tušti žodžiai, toks žmogus, galime manyti, niekuomet nebus orus. Taigi, tikrasis orumas neatsiejamas nuo didžiųjų vertybių, tokių kaip gėris, grožis, tiesa, meilė. Tik tada, kai žmogus vertybes įsisąmonina ir jomis vadovaudamasis pasirenka savo gyvenimo kelią, tuo pačiu įsisąmonina ir savo orumą.

Orumas, išskiriamas kaip asmenybės bruožas, nes žmogus paprastai gali būti apibūdinamas trimis sąvokomis: individas, asmuo, asmenybė. Orumo sąvoka gali būti nusakomas žmogaus nesusitaikymas, priešinimasis ne tik savęs sudaiktinimui, bet ir apskritai jį menkinančiai padėčiai. Savo orumu žmogus siekia išsaugoti savo reikšmingumą, siekiant praktinių tikslų ir ginant savo teises. Orumą, galime apibūdinti, kaip nuosaikų savo reikšmės gynimą, neiškeliant savęs virš visų kitų, o suvokiant ir pajaučiant kito žmogaus reikšmingumą. Taigi, orumą galime laikyti neatsiejama asmenybės savybe, nes gindamas savo reikšmingumą, žmogus gina ir savo orumą.

Orumo samprata siejasi ir su žmogaus dvasios laisve, jo laisva valia. Tiek laisva valia, tiek dvasios laisvė yra ne kas kita, kaip žmogaus gebėjimas pasirinkti tam tikras vertybes, kuriomis žmogus vėliau grindžia savo būtį mąstyseną, požiūrius, pomėgius ir elgesį, todėl orumas - tai žmogiška vertė, nes pagal tai, kokias vertybes žmogus pripažįsta ir kaip jas moka apginti, mes

⁴ Stoškus K. Etiketas ir žmonių bendravimas. - Vilnius: Mintis, 1981. P. 34.

galime spręsti apie žmogų. Orumas sukelia aplinkinių žmonių pagarbą. Žmogus, turintis didelę dorovinę kultūrą, išvystytą dorovinę savimone, kuris gyvenime vadovaujasi gėriu, grožiu, žmoniškumu, teisingumu, bus vertas kitų pagarbos, taigi ir bus orus. Orumas nesiderina su nesąžiningumu ir veidmainiškumu, su savęs ar kitų žeminimu, su nesusivaldymu ir šiurkštumu bei kitomis žmogaus ydomis ar nenoriais poelgiais, nes „orus žmogus yra nuoširdus ir tiesus, paprastas ir kuklus, didžiai vertinantis kitų žmonių pagarbą ir pasitikėjimą; orumas suponuoja kilnius žmonių poelgius ir, priešingai, neleidžia žmogui elgtis, prasilenkiant su tam tikrais reikalavimais“⁵.

Orumo samprata nėra vienoda skirtingose visuomenėse, tačiau visur orumas atskleidžiamas ir įprasminamas per žmogaus vertybinę orientaciją ir sugebėjimą tas vertybes ginti. Orumą galime apibrėžti kaip savybę, kurią pagal prigimtį turi kiekvienas žmogus, tačiau ne visi jį išsaugo. Orumą galime prarasti netinkamai elgiantis, tačiau kiekviename žmoguje yra potencialios galimybės vėl atgauti prarastą orumą, todėl nevertėtų prisidėti prie kitų niekinimo, o kaip tik - prisidėti prie tokių žmogaus paslaugų, kurios tą orumą padėtų susigražinti. Dorovės principai, ginantys orumą yra unikali žmogiška savybė. Orumas XX a. tampa pagrindine etikos kategorija, o pats orumo gynimas, išreiškiamas dviem principais: a) gerbk ir gink savo orumą; b) gerbk svetimą orumą“⁶.

Galime daryti išvadą, kad orumo samprata neatsiejama susijusi su žmogaus vidinio pasaulio turtingumu, su gebėjimu visose gyvenimo situacijose pasirinkti didžiausią vertybę. Šį pasirinkimą lemia žmogaus pasirinktos ir išsiugdytos vertybės, gebėjimas motyvuoti savo elgesį, prisiimti visą atsakomybę, lygiai kaip ir laisvės, laimės, gėrio, teisingumo suvokimas. Taigi, žmogaus orumas – tai žmogaus išskirtinumas, vertingumas, vertė ir gali būti siejamas su kito žmogaus pagarbos suvokimu, tai žmogaus moralinis statusas, nusakantis, kad su kitu žmogumi turi būti elgiamasi pagarbiai.

Žmogaus orumo principo samprata glaudžiai siejasi su pagarba žmogaus gyvybei, todėl kaip palyginimui šiai sampratai, apžvelgsime Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą dėl mirties bausmės taikymo ir jos uždraudimo. Koks gali būti ryšys tarp mirties bausmės, gyvybės ir žmogaus orumo, kaip šios sąvokos implikuojasi į žmogaus orumo principo sampratos rėmus? Daugelis draudimų, kaip žmogaus žalojimas, kankinimas, žiaurus elgesys ar tam tikrų bausmių nustatymas, apima draudimus, kurie susiję su žmogaus orumo pažeminimu, kuris pastatomas greta mirties bausmės vykdymo. A. J. Bačnio nuomone: „mirties bausmės panaikinimas reiškia pagarbą kiekvieno žmogaus gyvybei, kad jos panaikinimas, tai žingsnis, kuris reiškia humaniškesnių

⁵ Žemaitis V. Dorovės sąvokos. – Vilnius: Mintis, 1983. P. 210.

⁶ Gėrio kontūrai (Iš XX a. užsienio etikos). – Vilnius: Mintis, 1989. P. 376-379.

priemonių pasiūlymą nusikalstamumui sustabdyti⁷. Konstitucinio teismo nutarime, išreiškiama nuostata, kad: „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos institucijų jurisprudencijoje ryškėja tendencija pripažinti, kad mirties bausmės taikymas gali būti kvalifikuotas kaip nežmoniška ir žmogaus orumą žeminanti bausmė“⁸. Kaip matome, mirties bausmės vykdymas žmogaus atžvilgiu įvertinamas ir pripažįstamas, kaip prieštaraujantis žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, o psichologiniu požiūriu mirties bausmės uždraudimo aspektas kartu apima santykį tarp nusikaltėlio ir aukos. Konstitucinis Teismas pateikia ir gyvybės sąvokos išaiškinimą: „kad žmogaus gyvybė, teisė į ją yra visų žmogaus teisių pagrindas, be jos negali būti kitų teisių, o atėmus gyvybę nelieka žmogaus, kaip teisių subjekto“⁹. Iš to seka, kad teisė į gyvybę neatskiriamai susijusi su mirties bausme, o mirties bausmė apibrėžiama kaip fizinis nuteistojo žmogaus sunaikinimas t.y. gyvybės atėmimas. Konstitucinio Teismo išvadoje teigiama, kad: „žmogaus gyvybė ir orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia asmens esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės ir negali būti traktuojamos atskirai. Žmogaus orumas siejamas su prigimtine teisėmis, kaip galimybėmis, kurios užtikrina jo žmogišką orumą socialinio gyvenimo srityse“¹⁰. Vadinas, galime konstatuoti, kad žmogaus gyvybė ir orumas pripažįstami, kaip asmenybės vientisumo pagrindas ir esmė, o tai yra aukščiau įstatymo. Išvadoje seka, kad žmogaus gyvybė ir orumas turi būti vertinami kaip ypatingos vertybės, ir turi būti užtikrinta šių vertybių apsauga bei pagarba joms.

Taigi, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo argumentus, išanalizavus draudžiamą elgesį žmogaus atžvilgiu, gretinant žmogaus gyvybės ir mirties atsvaras, galima pateikti išvadą, kad gyvybės atėmimas yra kartu ir žmogaus orumo pažeminimas, kuris kyla iš pačios mirties bausmės vykdymo žiaurumo, o mirties nuosprendžio įvykdymu paneigiama žmogiška esmė, tuomet žmogus netenka bet kokio orumo ir žmogus tampa objektu, tuo pačiu pažeidžiamas žmogaus orumo principas.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 1998, Nr.109-3004.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

2. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPO FILOSOFINĖ APIBRĖŽTIS

Filosofijos paskirtis yra paaiškinti tas problemas, kurios kyla iš žmogaus būties, iš moralės, žmogaus laisvos valios bei jo laisvės ir autonomijos. Žmogų, kuris savo veiksmus reguliuoja remiantis moralės dėsniais, galime vadinti laisvu ir oriu žmogumi. Kuomet žmogus nenori nieko klausyti, tuomet žmogų veikia kiti dėsniai. Nuo seniausių laikų žmogus ideologiškai ar fiziškai buvo pajungiamas valstybės arba daugumos interesams. Filosofinės koncepcijos, kurios priskiriamos humanistinėms, žmogaus vertę determinuoja vienokia ar kitokia forma ir pagal jas žmogus apibūdinamas, kaip vertas pagarbos, dėmesio ar pripažinimo, jeigu išpildo visuomenės lūkesčius ar vykdo nustatytas pareigas, jeigu atlieka tai, ko reikalauja bendruomenė, šeima ar valstybė. Visa tai patvirtina istorijos faktai: vergovė, prekyba žmonėmis, karai, religinė ir etinė netolerancija.

Žmogaus orumo principo filosofinė koncepcija, iškelia idėją apie kiekvieno žmogaus unikalumą, neįkainojamą vertę ir jo išskirtinumą, lyginant jį su daiktais ir kitomis gyvomis būtybėmis. Nors filosofine prasme, žmogaus orumas yra pripažįstamas kaip viena iš tų išimtinių, visuotinių vertybių, dėl ko sutaria bene visi pliuralistinio diskurso dalyviai, bet iki šiol nėra vieningos žmogaus orumo koncepcijos, kuri panaikintų šios sąvokos reikšmių daugiaprasmiškumą, o paties orumo kaip žmogiškos būties fenomeno filosofinė samprata yra problemiška ir paradoksali. Pagal R. Dworkiną, „kiekvienas, kuris ketina rimtai traktuoti žmogaus teises ir laisves, turi priimti nors ir miglotą, bet galingą žmogaus orumo idėją“¹¹. Tokia tendencija išryškėja, sprendžiant praktines problemas biomedicininės etikos kontekste, pavyzdžiui, interpretuojant požiūrius į eutanaziją kaip „orios mirties“ galimybę arba kaip žmogaus orumo paneigimą. Todėl žmogaus orumo filosofinė koncepcija reikalauja išsamesnės analizės, kuri galbūt padėtų geriau atskleisti šiuolaikinę orumo principo sampratą bei praktinę reikšmę dabartinių politinių ir socialinių pokyčių kontekste.

Atėnų demokratijos amžininkas Sokratas yra viena iš tų asmenybių, kurios nukreipė savo protą į patį save ir į savo paties vertingumą kitų atžvilgiu. Iškilus mirties ar gyvybės klausimui, kuomet Atėnų teismas jam paskelbia mirties nuosprendį, Sokrato laikysena ir jo paskutiniai žodžiai buvo skirti vienam tikslui pasiekti - tai išvengti niekingos gėdos ir pažeminimo, ir paneigti jam primestą nevertumą, kaltę ir nedorumą visuomenės atžvilgiu, priešpastatant savo orią poziciją kaip atsvarą visai aplinkinio pasaulio neteisybei. Sokratui žmogaus ypatingumas pasireiškia tame, kad jis gali mąstyti, reflektuoti, atlikti racionalius sprendimus ir mesti iššūkį gamtiniam priežastingumui.

¹¹ Dworkin R. Taking Rights Seriously. - Cambridge: Harvard University Press, 1977. P. 198.

Laikantis Sokrato pozicijos, galime daryti prielaidą, kad žmogus nėra vien tik homo sapiens rūšies atstovas, kad jis gali būti žmogiška būtybe ir būti žmogiška asmenybe, ir tai nėra vienas ir tas pats. Tačiau, jei būti žmogumi dar nereiškia būti asmenybe, tai, kur yra tas skirtumas, kurį žmogų pripažinti, kaip asmenybę, kurį – ne ir tuomet kaip interpretuoti filosofinę orumo prigimtį?

Sokrato atveju, orumas gali būti interpretuojamas kaip tam tikras asmeninės išminties ir dorovės elementas. Sokratui jau pats faktas, kad žmogus pripažįsta savo ribotumą, yra žmogaus išskirtinumo įrodymas, nes šis pripažinimas yra galimas tik mąstymo būdu, taigi racionaliai ir kritiškai vertinant save patį. Todėl pagal Sokrato argumentaciją, galime teigti, kad neturime nė mažiausio pagrindo laikyti kitus visiškai nieko neišmanančiais ir nesugebančiais priimti sprendimo, kaip pavyzdžiui, ilgą laiką buvo traktuojamas pacientas gydytojo atžvilgiu, čiabuvis užkariautojo atžvilgiu ar vaikas suaugusiojo atžvilgiu t.t.

Viduramžiais orumo sąvoka buvo sutapatinta su garbės sąvoka, o kartu ir su atitinkamomis riteriškomis vertybėmis. Orumas žymėjo daugiau vidines žmogaus savybes. Apie žmogų, turintį pakankamai orumo, paprastai buvo sakoma, kad tokio žmogaus neįmanoma lengvai paveikti ar išvesti iš pusiausvyros.

Vis dėl to, akivaizdu, kad orumo kaip ir daugelio kitų fundamentinių moralės filosofijos terminų, negalime griežtai apibrėžti. Tokios sąvokos kaip gėris, dorybė, tiesa, orumas ar žmogiškumas nėra savaime aiškios, ta prasme, kad empiriškai jas verifikuoti ar objektyviai išmatuoti jų beveik neįmanoma. Gana dažnas orumo sąvokos vartojimas tiek filosofijoje, tiek psichologijoje ar grožinėje literatūroje, kaip terminas iš esmės nebuvo kritiškai analizuojamas, priimant arba ignoruojant orumą a priori be platesnės etimologinės ar semantinės analizės. Kaip pavyzdžiui, intuityvi orumo koncepcija, nurodytą daugiau žmogaus elgesio vertinimą (ji/jis oriai laikėsi pavojaus akivaizdoje) arba tam tikrą dorybę (ji/jis buvo garbingas ir orus pilietis). Tačiau, ar toks atviras interpretacijai žmogaus orumo kaip esminio principo pateikimas gali užtikrinti socialinę ir politinę tvarką tiek atskiroje valstybėje, tiek visame pasaulyje, į tai negalime atsakyti vienareikšmiškai ir tokiam diskursui reikalinga platesnė analizė.

Orumas filosofijoje gali būti pripažįstamas kaip asmenybės išraiška. Be asmenybės sąvokos nebūtų pačios orumo sąvokos ir atvirkščiai – pripažįstant žmogaus orumą, jis pripažįstamas kaip asmenybė, su kuria reikia skaitytis, atsižvelgti į jos valią, nuomonę ar tiesiog elgtis su ja pagarbiai. Orumo kaip asmenybės pripažinimo sampratą puikiai iliustruoja ankščiau įvardintas Sokrato atvejis.

Žmogaus orumo principo filosofinė prigimtis, glaudžiai susijusi su žmogaus, kaip asmens autonomija. Pagal I. Kantą: „asmenybei, kaip savarankiškai ir save motyvuojančiai esybei, iš esmės būdingas orumas, savojo identiteto išlaikymas moralinėje srityje, kuris pasireiškia pareigų sau ir

visuomenei (kitiems) atlikimu¹². Iš šios nuostatos seka, kad asmenybė – kiekvienas žmogus, kuris turi savyje išskirtinę žmogiškumo savybę, o būtent sugebėjimą įžvelgti moralinio imperatyvo prasmę, suvokti jo turinį ir galią jį įgyvendinti. Taigi, kiekviena racionali būtybė turi teisę nustatyti sau pačiai tikslus ir taip gali determinuoti pati save laisva valia, priklausomai nuo moralinio sąmoningumo lygio. Pagal I. Kanto moralės koncepciją, asmenybė yra toks žmogus, kuris turi apsisprendimo (mąstymo) galią ir kuris remiasi tuo apsisprendimu praktinėje veikloje.

Esminė prielaida, kuria galime, bent, formaliai apibrėžti filosofinį orumo sąvokos pagrįstumą bioetiniame kontekste, siejasi su autonomijos reikalavimo priėmimu. Šią prielaidą geriausiai atskleidžia I. Kanto oraus žmogaus samprata: „elkis taip, kad visada puoselėtum žmogiškumą, ar pats save ar kitą asmenį laikydamas niekados ne priemone, bet visada – tikslu, tai yra paskutiniu visų sprendimų argumentu laikant žmogų, kaip tokį“¹³. Taigi, orumo sąvokos turinys apima reikalavimą pripažinti žmogų, kaip autonomišką, kuris gali ir net privalo pats kurti dorovės įstatymus. Pagal I. Kantą asmens autonomija ir žmogaus orumas, neatsiejami žmogiškumo elementai, o kiekvienas žmogus turi būti laikomas kaip tikslas savaime ir niekuomet kaip priemonė bet kokiam kitam tikslui pasiekti. Pagal I. Kanto filosofiją, protas ir sensoriniai sugebėjimai iš prigimties duodami visiems vienodi, o jų realizavimosi galimybės priklauso nuo pareigos įsisąmoninimo ir jos išpildymo. I. Kanto teorijoje teigiama, kad: „nesinaudok kitų malone, nesiskusk, kad tau skauda, jei nusipelnei skausmo; keliaklupsčiavimas ir žeminimasis, net iš paklusnumo dangiškiems dalykams, yra priešinga žmogaus orumui, nes kitu atveju, jūs sumenkinate save ne tam idealui, kurį jūsų pačių protas jums pateikė, tačiau stabui, kuris yra padarytas jūsų rankomis“¹⁴. Galime daryti išvadą, kad pagarba žmogaus orumui turi būti suprantama, kaip pagarba sau pačiam. Kaip teigia lenkų filosofė M. Osovska, pripažinimo kaip asmenybės „nusipelno vien tas žmogus, kuris suformavo savąjį „aš“ pagal tam tikrą orientyrą, vadovaudamasis tam tikra vertybių sistema; asmenybės pripažinimas tokiu atveju pagarbos išreiškimas, o buvimas asmenybe, pripažinimą reiškiančiu aspektu, yra būtina žmogaus orumo sąlyga“¹⁵. Taigi, žmogaus orumo sąlyga galime laikyti jo pripažintą vertybių sistemą, prioritetą teikiant ne tik materialinių ar išorinių vertybių skatinimui, bet kartu ir dvasinių poreikių skatinimui.

Filosofė M. Osovska mano, kad orumo sąvokos prasmę patogiausiu būdu nusakyti negatyviai, atskleidžiant žmogaus orumą žeminančius pavyzdžius: „meilikavimas, primygtinis piršimasis į draugiją, aklas paklusnumas, savo įsitikinimams prieštaraujanti veikla, žmogaus kaip prekės

¹² Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai. – Vilnius: Mintis, 1980. P. 67-68.

¹³ Ten pat. P. 68.

¹⁴ Kantas I. Praktinio proto kritika. – Vilnius: Mintis, 1987. P. 98-99.

¹⁵ Gėrio kontūrai (Iš XX a. užsienio etikos). – Vilnius: Mintis, 1989. P. 373-374.

traktavimas ir t.t.¹⁶. Toks orumo sąvokos apibūdinimas, daugiau apimtų tam tikrą žmogaus ar jo veiklos būdo savybę, kuri siejasi su vidine, tik pačiam žmogui prieinama dimensija.

Galime daryti išvadą, kad orumas yra tiek filosofinė, tiek etinė charakteristika, kuria nusakomas individo santykis su pasauliu, o taip pat ir su pačiu savimi. Nėra jokios galimybės padidinti savo orumą, ar jį užsitarnauti, ar pasiekti, ar kitaip įsigyti kokiomis priemonėmis, kurios atimtų, paneigtų ar sumažintų kito asmens orumą, nes orumas yra laikomas bendražmogiška vertybe, kuri dažniausiai tapatinama su paties žmogaus verte su jo autonomiškumu.

2.1. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPO ATSKLEIDIMAS PER ASMENS GĖRIUS

Žmogaus orumo principo atskleidimą per asmens gėrius galime nusakyti empiriškai pastebint, jog gėris gali būti įvardijamas kaip subjektyvus dalykas. Gėris gali būti suvokiamas, kaip gera tai, kas žmogui patinka, kas atitinka jo skonį, kas jam yra patogiu, kas jam malonu, kas prisideda prie jo gyvenimo kokybės gerinimo ir t.t. Žmogaus orumo principą per asmens gėrius, galime atskleisti pasitelkiant į pagalbą prigimtines teisės teoriją.

Prigimtines teisės teorijoje, neišvengiamai, susiduriame su prigimtinio gėriu, kaip absoliučiu gėriu. Moralės dėsnis, kaip kategoriškas imperatyvas, atskleidžia žmogaus aukštesnę padėtį ir kaip objektą išskiria gėrį. Jei žmogus nori būti pavyzdžiu kitiems, reikia jam pačiam stengtis kurti gėrį, nes tik kurdamas gėrį žmogus gali realizuoti save. Apibrėžti kas yra gėris nėra lengva, tai yra subjektyvu, nes gėrio reikalavimus atitinka ir žmogaus tikėjimas, ir žmogaus laisvės prigimtis, ir jo autonomija. Gėris yra daugiau tikėjimo, o ne proto dalykas, o žmogus dažniausiai linkęs savo gėrio modelį laikyti idealiausiu. Pagal prigimtines teisės teoriją, žmogaus orumo principas gali būti atskleidžiamas, pasitelkiant tris atsakymus prigimtinio gėrio apibūdinimui:

Pirmasis apibūdinimas kyla iš Hobso teorijos ir susijęs su subjektyvine gėrio samprata. Hobsas teigė, kad: „visa, kas yra kokio nors potraukio ar noro objektas, žmogus vadina gėriu; o savo bjaurėjimosi ar pasišlykštėjimo objektą vadina blogiu“¹⁷. Pagal Hobso teoriją, visi žmonės iš prigimties yra fiziologiškai, protiškai ir socialiai funkcionuojančios būtybės ir todėl jų troškimų, patikimo pobūdis turėtų būti beveik panašus ar net vienodas. Jei žmonės iš prigimties yra vienodi, tai jie ir tam tikrose situacijose turėtų vienodą pasirinkimą. Hobso teigimu: „prigimtinė teisė yra bendras įstatymas arba taisyklė, kurią išvelgia protas ir kuri draudžia daryti tai, kas kelia grėsmę

¹⁶ Gėrio kontūrai (Iš XX a. užsienio etikos). – Vilnius: Mintis, 1989. P. 369-370.

¹⁷ Sikora A. Susitikimai su filosofija nuo Herakleito iki Huserlio. – Alma litera, 2004. P 201.

gyvybei¹⁸. Pagal Hobso, pagrindinis tikslas, kurio kaip gėrio siekia žmogus yra mirties išvengimas, o ypač smurtinės „o blogiausia tai, kad nuolat tvyro baimė ir smurtinės mirties grėsmė; didžiausias blogis yra smurtinė mirtis, o didžiausia baimė – tokios mirties baimė; aukščiausio gėrio kokio nors gėrių gėrio žmogaus gyvenime nėra¹⁹. Toks tikslas yra kaip pagrindinis impulsas, kaip jėga, kurie skatina žmones gyventi susitarimo ir sugyvenimo pagrindu, išlaikant pagarbą žmogaus orumui. Todėl, Hobso teorijoje kaip pagrindinis ir absoliutus gėris, išskiriama gyvybė ir jos apsauga, o visi kiti gėriai pripažįstami kaip reliatyvūs.

Antrasis apibūdinimas kyla iš Aristotelio mokymo, kuris absoliučiai skiriasi nuo Hobso teorijos. Aristotelis atmeta subjektyvumą ir pripažįsta, kad gera yra ne tai, ko žmogus trokšta, bet tai kas yra tobula ir išbaigta savo būtyje. Pagal Aristotelį šis išbaigtumas priklauso nuo reiškinių, daikto ar pačios gyvos būtybės prigimties. Aristotelio teorijos pagrindu, žmogui yra gera tai, kas daro jį visapusiškai tobulu žmogumi, o tai priklauso nuo to žmogaus prigimties ir jo orumo. Jeigu žmogus yra kūniška būtybė, tai gera bus tai, kas padeda rūpintis kūnu, jeigu žmogus dvasiška būtybė, tai gėris bus tai, kas suteikia dvasinio peno „gėris yra retas, pagirtinas ir puikus dalykas²⁰. Tačiau galima pasakyti, kad žmogui yra svarbūs dauguma gėrių, net jeigu jis jų konkrečiai neišvardina, bet jaučia pačių gėrių buvimą savyje ir jaučiasi gerai juos turįs. Visi gėriai, be kurių žmogus negali įsivaizduoti savęs kaip žmoniškosios būtybės palaipsniui įgyja absoliutų charakterį.

Trečiasis apibūdinimas kyla iš Platono teorijos. Platonas kaip ir Aristotelis atmeta gėrio subjektyvumą, bet ir nepritaria, kad gėrį gali apibrėžti pati žmogaus prigimtį. Pagal Platono teoriją, žmogaus prigimtis nenustato gėrio, bet nustato jo, kaip žmogaus pasiekimus ir galimybių ribas, todėl tokie gėriai, kaip žinojimas, grožis, kurie yra pačiame žmoguje, egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus troškimo ar prigimties atskleidimo. Žmogus iš prigimties skatinamas ieškoti gėrių, nes jie egzistuoja šalia žmogaus, jis jų negali paveikti, nes gėriai yra absoliutūs.

Taigi, galime iš šių trijų teorijų padaryti išvadą, kad visos šios teorijos yra svarbios, atskleidžiant žmogaus orumą per pagrindinius asmens gėrius, bet tuo pačiu turi privalumų ir trūkumų. Hobso teorijoje svarbu yra absoliučios gyvybės vertės išskyrimas. Jis parodo koks yra gėrio santykis su paties žmogaus pasirinkimu, kaip žmogus, tai ką pasirenka paverčia gėriu sau. Tačiau, Hobso teorijoje yra klaidinga tai, kad visi žmonės, kaip jis teigia būdami vienos prigimties turi rinktis vienodus gėrius, bet tai ir yra klaidinga išvada, nes žmonės tose pačiose situacijose renkasi visiškai priešingas vertybes ir skirtingai ieško išėties taško. Pagal Platono teoriją, absoliutus gėris yra

¹⁸ Sikora A. Susitikimai su filosofija nuo Herakleito iki Huserlio. – Alma litera, 2004. P 202.

¹⁹ Ten pat. P. 201 – 202.

²⁰ Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. – Vilnius: Mintis, 1977. P. 251.

abstraktus, kuris atskiriamas nuo žmogaus ir jo orumo, o atskirtas nuo jo turi vėliau tapti asmens gėriu, nors kartu išreiškiama nuostata, jog gėriai yra absoliutūs ir žmogus jų paveikti negali. Pagal Aristotelio teoriją, gėrio buvimas išsprendžiamas per gėrio absoliutumą, nes gėris yra universalus tiek kalbant apie asmens gėrius, tiek apie kitų daiktų ir būtybių gėrį. Gėrio universalumas suponuoja tai, kas atitinka daikto prigimtį.

Pagrindinis gėrių apibūdinimo katalogas yra gana platus. Visi gėriai veikia jau egzistuojančių gėrių pagrindu ir ką laikyti gėriu, kas yra absoliutus gėris, jo atskleidimas per žmogaus orumo principą laikytinas gana sudėtingu ir kartu subjektyviu dalyku. Prie pagrindinių gėrių galime priskirti tokius gėrius kaip gyvybę, teisingumą, socialinį gyvenimą, sveikatą, žinojimą, grožio jautimą, draugystę, estetiką, malonumą, skausmo vengimą, protą, harmoniją, sąžiningumą ir t.t. Nors gėrių katalogai yra pakankamai skirtingi, tačiau kartu jie vienas su kitu persipina, papildo vienas kitą ir duoda nuorodą į žmogaus gėrių katalogo tobulumą.

Pagrindiniai gėriai negali būti vienodai pripažįstami su išvestiniais, kurie atsiranda kelių vertybių pagrindu. Negalime pamiršti, kad gėris turėtų būti atskirtas nuo materialinių dalykų. Pagrindinių gėrių katalogui yra būdinga tai, kad gėris, kaip žmogaus prigimties ir jo orumo dalis egzistuoja visose kultūrose ir apibūdinamas vienodai. Visuose gėrių kataloguose, kaip pagrindinė vertybė, išskiriama gyvybė, kuri nėra nuosavybė, nes žmogus negali jos valdyti, priimti atsisakyti. Gyvybė kaip vertybė visose kultūrose laikoma dovana, kaip žmogaus išskirtinė savybė. Gyvybė turi būti saugoma, o jos apsaugos priemonėmis galime laikyti žmogaus kūno integralumą, fizinės sveikatos nepažeidžiamumą ir kt.. Svarbu, iš visų gėrių katalogo, išskirti gėrį kaip tikslą ir gėrį kaip priemonę tikslui pasiekti. Pagal I. Kantą „iš viso to, kas sukurta, viskas, kas tik norime ir kam turime nors kiek galios, gali būti panaudota tik kaip priemonė; tik žmogus, o su juo ir kiekviena protinga sukurtoji būtybė, yra tikslas pats savaime“²¹. Taigi išvadoje, asmens gėriai niekada negali būti priemone kažkam pasiekti, tuo tarpu kiti gėriai šia priemone gali būti. Pagrindiniai gėriai yra svarbiausi, nes juos laikome kaip priemonę vystyti kitus gėrius ir jie niekada negali tapti žmogaus veikimo tikslu. Kaip ir bet kuri kita gėrio apraiška, orumas yra retas, pagirtinas ir puikus dalykas.

Taip pat, galime išskirti laisvę kaip gėrį, kuris susijęs su žmogaus autonomijos principu. Asmens laisvės teoriją XVIII a. sukūrė filosofas I. Kantas, kuris išskyrė vidaus laisvę ir išorės laisvę. Pagal I. Kantą „vidaus laisvė, tai žmogaus valios galėjimas nusistatyti savo veikimui iš teisės reikalavimų; išorės laisvė, tai asmens galėjimas veikti taip, kaip jam leidžia jo fizinė jėga; todėl reikalingas toks žmonių pasielgimų suderinimas, prie kurio kiekvieno laisvė nekliudytų visų kitų laisvei“²². Žmogus

²¹ Kantas I. Praktinio proto kritika. – Vilnius: Mintis, 1987. P. 107.

²² Leonas P. Teisės enciklopedija. – Vilnius: Pozicija, 1995. P. 113.

gali siekti savo gerovės savo paties pasirinktu būdu, pats gali laisvai priimti sprendimus, nustatyti sau tikslus ir juos realizuoti per pagrindinius gėrius, bet nepažeidžiant kitų asmenų laisvės. Taigi, laisvė kaip gėris nėra moralinis principas, kuris apimtų tai, kas yra gera ar bloga, tačiau jis įgalina atsiradimą žmoniškųjų veiksmų, o pastarieji gali būti vertinami kaip geri ar blogi. Laisvas žmogaus pasirinkimas yra jo veiksmų moralumo principas, nes žmogus yra maštanti būtybė, kuri suvokia savo veiksmų tikslingumą ir galintis laisvai apsispręsti priimant vienokius ar kitokius sprendimus bei pasirinkti, kas yra gera ar bloga. Iš laisvės yra kildinamos visos vertybės, o žmogus sprenddamas apie savo veiksmo moralumą tampa individualiu savo sprendime apie veiksmo gerumą ir blogumą. Laisvas žmogus yra atsakingas už savo veiksmus, jis gali pasirinkti konkretų objektą, kuriame siekiamas gėris.

Taigi, žmogaus asmens orumas, reikalauja kitokios laisvės, kuri negali peržengti žmogaus kūriniskumo, tačiau renkantis gėrį žmogui visuomet paliekama laisvė veikti, nors tai nereiškia, kad jis gali daryti tai, kas jam patinka. Taigi, šalia laisvės pasirinkti, egzistuoja moralinė atsakomybė už pasirinktą veiksma, kuris suponuoja žmogaus orumo principo svarbą.

2.2. ŽMOGAUS ORUMAS KAP ĮGIMTA IR ĮGYTA ASMENS SAVYBĖ

Žmogaus orumas, kaip jau minėjome, yra etinė charakteristika, nusakanti žmogaus santykį su pasauliu, o taip pat ir su pačiu savimi. Žmogaus orumą galime suvokti kaip jo vidinį vertingumą, jo moralumą bei išskirtinumą iš kitų, jo unikalumą kaip individualią savybę, kurios negalima prarasti, atimti, laipsniuoti ar ignoruoti kito asmens atžvilgiu. Žmogaus orumas yra kažkas tokio, ko negalima pademonstruoti, įrodinėti, bet jis yra pats save pagrindžiantis ir pripažįstamas.

Teoriškai, galime išskirti šias žmogaus orumo rūšis, kurios persipina tarpusavyje: a) orumas – kaip duotybė (įgimtas orumas); b) įgytas orumas; c) įgalinantis orumas; d) ribojantis orumas. Taigi, šioje darbo dalyje apibūdinsime dvi pirmąsias žmogaus orumo rūšis.

Orumas – kaip duotybė arba galime kitaip pavadinti – įgimtas orumas. Įgimtas orumas būdingas visiems žmonėms ir galime teigti, kad kiekvienas žmogus iš prigimties turėtų būti orus. Įgimtas orumas glaudžiai siejasi su žmogaus morale. Pagal I. Kantą „moralinė paskata, sudaranti charakterio pagrindą, moko žmones jausti savo pačių orumą, suteikia sielai jai pačiai netikėtą galią atitrūkti nuo bet kokio juslinio prieraišumo“²³. Įgimtas orumas, suprantamas kaip neatimama vertybė ir jam

²³ Kantas I. Praktinio proto kritika. – Vilnius: Mintis, 1987. P. 175.

netaikomos jokios išimtys. Įgimtą orumą galime apibrėžti, kaip vidinę žmogaus savybę, kurios pagalba galime spręsti apie žmogaus orumą.

Įgytas orumas – tai orumo rūšis, kurią galime apibrėžti, kaip tam tikrą lygmenį, kada sakome, jog žmogus orumo turi tiek, kiek jis nusipelno tam tikrais savo veiksmais. Kiekvienas žmogus gali realizuoti savo įgimtą orumą ir orumas tampa išmatuojamu dalyku, kuris gali būti prarastas, jo galima turėti mažiau ar daugiau. Šios rūšies orumas kelia nemažai diskusijų tiek bioteisėje, tiek bioetikoje, todėl apie šios orumo rūšies kategoriškumą bei šios orumo sąvokos įteisinimą, reikėtų kalbėti atsargiau. Įgytas orumas yra išugdomas žmogaus pastangomis ir vėliau realizuojamas per pagrindines žmogaus vertybes. Įgytas orumas priklauso nuo žmogaus etinių – moralinių savybių ir gali laipsniškai mažėti arba atvirkščiai gali turėti potencialą didėti į maksimumą, nes tai yra žmogaus valioje. Šiuo metu, etikos teorijoje, egzistuoja dvi orumo sampratos:

„ a) orumas – tai savybė, priklausanti visiems žmonėms per visą jų gyvenimą; ji išskiria žmogų iš gamtos ir dėl jos žmogus tampa doroviškai prasminga būtybe; šiuo atveju netenka prasmės svarstymai, jog žmogus turįs atrasti savo gyvenimo tikslą, pasirinkti vertybes, siekti gėrio ir tiesos; orumas - tai duotybė, kurią žmogus įgyja gimdamas, o praranda mirdamas²⁴. Taigi, skirtingų pažiūrų žmonės skirtingai pagrįstų šį teiginį. Jei krikščionis teigtų, jog žmogaus orumą lemia nemirtinga siela, tai kitų pažiūrų žmonės, teigtų, kad žmogaus orumą lemia laisva valia. Pastaroji minties išplėtojama I. Kanto etikoje, kurioje žmogaus orumą sąlygoja tai, jog žmogus esąs pats sau įstatymų leidėjas, ir kad tik jis vienas yra neįkainojamas, nes negalįs būti į nieką iškeistas.

„b) orumas – tai savybė, kurią žmogus gali turėti, o gali ir neturėti; pagal prigimtį kiekvienas asmuo privalo būti orus, nes kiekvienas žmogus yra būtis sau; asmuo gali orumą prarasti, nerealizuoti ar neįsisąmoninti²⁵. Prasmės įgauna L. Tolstojaus žodžiai: „žmogus, įsisąmoninęs savo paskirtį, tuo pačiu įsisąmonina savo orumą²⁶. Vadinasi, visų pirma, žmogus turi subręsti, kad įsisąmonintų save kaip asmenybę su visais trūkumais bei teigiamomis savybėmis, ir tik tada galėtume kalbėti apie jo orumą.

Taigi, galime daryti išvadą, kad įgimto orumo negalima pakeisti, atimti, apriboti, jo negali būti nei mažiau, nei daugiau, jo yra tiek, kiek žmogus jo turi savyje, kiek jis yra moralus. Priešingybė įgimtam orumui yra įgytas orumas, kuris jis turi tendenciją kisti, jo gali žmogus turėti mažiau, daugiau ir tai priklauso nuo žmogaus sugebėjimo tobulėti, nuo jo vertybių katalogo, kuriuo jis disponuoja.

²⁴ Skujienė G. Orumo dorybė. – Vilnius: LEKD „Ethos“, 1998. P. 6.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Žemaitis V. Dorovės sąvokos. – Vilnius: Mintis, 1983. P. 212.

3. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPO BIOTEISĖJE KONCEPCIJOS

Žmogaus orumo principo bioteisėje koncepcijos apima ir yra susijusios su kiekvieno žmogaus unikalumu, neįkainojama jo verte, jo išskirtinumu. Žmogaus orumo principo bioteisėje koncepcijas galime apibūdinti, atsižvelgiant į žmogaus asmenybės ir autonomijos sąvokas, kurios padeda atskleisti, galimą orumo principo koncepcijų įtvirtinimą bioteisėje per bioetines normas. Žmogaus orumo principą bioteisėje, galime interpretuoti kaip aktyvią poziciją, kuri reikalauja savos asmenybės pripažinimo ir apsisprendimo laisvės, kuri kartu išreiškiama kaip autonomijos reikalavimas. Taigi, žmogaus orumas apibrėžiamas kaip asmenybės išraiška, o be jos nebūtų pačios orumo koncepcijos. Žmogaus orumo principas bioteisėje, jo pripažinimas, kuomet suteikiama apsisprendimo laisvė, negali būti pakeistas kitu principu, vertybe ar kita koncepcija, nes jokio pakaitalo tiesiog šiai koncepcijai nėra, kadangi žmogaus orumas yra absoliuti vertybė ir pasireiškia pagarba visiems racionaliems individams. Pagal tai, jog žmogaus orumo principas bioteisėje gali turėti daugiareikšmį charakterį, jo išskiriamos šios dvi koncepcijos:

a) „įgalinantis“ žmogaus orumas; b) „teisės ribojantis“ žmogaus orumas.

3.1. „ĮGALINANTIS“ ŽMOGAUS ORUMAS

Pirmoji koncepcija, „įgalinantis“ žmogaus orumas skirstomas pagal tai, kokias teises asmens orumas suteikia jį turinčiam asmeniui ar kokius apribojimus sąlygoja. „Įgalinantis“ orumas pripažįsta, jog žmogus kaip ori būtybė turi tam tikras teises į pasirinkimą, tam tikrus reikalavimus ir turi jų paisyti (autonomija). Jeigu asmuo turi teisę pasirinkti, vadinasi jo pasirinkimą sąlygoja laisvos valios principas, kuris yra susijęs su autonomijos principu. I. Kanto teorijos teigimu „žmogus dėl savo laisvės autonomijos yra moralės dėsno, kuris šventas, subjektas; kaip tik dėl to kiekviena valia, netgi kiekvieno asmens jo paties valia, nukreipta į jį patį, apribota sąlyga – derintis su protingos būtybės autonomija“²⁷. Vadinasi, žmogus būdamas laisvas yra atsakingas už savo veiksmus, kiek jie valingi, bet tuo pačiu, egzistuoja pasirinkimo laisvės ir moralinės atsakomybės proporcija. Žmogus savo autonomija gali siekti savo gerovės jam priimtiniu ir pasirinktu būdu, bet tuo pačiu negali atimti kito žmogaus laisvės ar apriboti kito žmogaus pastangas ją realizuoti. Žmogaus laisvę bioteisėje riboja kito asmens teisės bei pareiga nepakenkti sau pačiam. Laisvas ir autonomiškas žmogus pats gali priimti sprendimus, kurie gali būti susiję su gydymu, jo metodų bei alternatyvų pasirinkimu. Žmogus išreišdamas savo laisvą valią, kuri lygiavertė jo autonomijai, taip

²⁷ Kantas I. Praktinio proto kritika. – Vilnius: Mintis, 1987. P. 107.

apsaugo savo orumą, jo pripažinimą ir jis negali būti pamintas. Taigi, asmens autonomijos reikalavimą, suprantame kaip reikalavimą kitiems gerbti jo „aš“ ir kartu kaip reikalavimą sau gerbti kitų asmenų autonomiją. Autonomijos reikalavimas yra susijęs su pasiruošimu priimti kito žmogaus įsitikinimus bei toleruoti jo valią, kartu neprarandant savųjų. Taigi, autonomija yra įstatymų nustatymas sau pačiam, kaip tikrovės lygmuo, kaip savybė, kuri leidžia asmeniui rinktis, kaip asmens siektina vertybė. Autonomiją, galime apibrėžti kaip poziciją, kuria žmogus išipareigoja apriboti savo veiksmų laisvę, prisiimdamas atsakomybę. Asmens autonomiškumas apima tokius aspektus kaip savanoriškumą, kuris pasireiškia prievartos nebuvimu ir pasirinkimo laisve, kaip autentiškumą, kai sprendimus asmuo priima remiantis savo vertybėmis, savo įsitikinimu, kaip kryptingą svarstymą, kai asmuo priima sprendimą protingai apsvarstęs galimas alternatyvas. Todėl, kitų autorių nuomone: „autonomijos principas teorinėje etikoje be substancialaus turinio yra vienintelis būdas išspręsti ginčus tarp priešingų etinių požiūrių t.y. tarp postmodernaus pasaulio žmonių, kurių vertybės yra skirtingos“²⁸.

Apžvelgėme, kokias galimas teises, asmens orumas suteikia jį turinčiam asmeniui, taip pat kokius apribojimus sąlygoja asmens orumas jį turinčiam asmeniui. Galime teigti, kad apribojimais gali būti, iš šalies arba iš vidaus. Varžymo iš šalies veiksniais galime laikyti teisinius įstatymus, prievartą, diskriminaciją ir t.t. Varžymo iš vidaus gali būti sąžinės klaidinimas, psichologiniai veiksniai, informacijos stoka ir kt. Asmuo gali atitinkamai suvokti ir įvertinti jam skirtos informacijos priemones, kurios nepripažįsta jo asmenybės, o kiekvienas bandymas palenkti asmenį į kurią nors pusę, jei jis pats nepriklausomai nuo kitų to nedarytų, gali būti traktuojama kaip asmens autonomijos principo pažeidimas, taigi kito, o tuo pačiu ir savo asmenybės nepripažinimas. Taigi, galime traktuoti, kad autonomija yra žmogaus unikalumo savybė ir jo moralinio gyvenimo autentiškumo pripažinimas. Formalus autonomijos reikalavimas yra orumo koncepcijos išraiška, kaip kiekvieno asmens apsisprendimo laisvės pripažinimas, kaip žmogaus teisių pagrindas.

3.2. „TEISES RIBOJANTIS“ ŽMOGAUS ORUMAS

Kita koncepcija, „teises ribojantis“ žmogaus orumas, apima asmens orumo principą, kuris nustato ribas, kiek galima intervencija į žmogų, ypač biomedicinos srityje (pvz.: klonavimo draudimas). „Teises ribojantį“ žmogaus orumą apžvelgsime, pasitelkiant į pagalbą Žmogaus teisių ir

²⁸ Engelhardt H. T. The Foundations of Bioethics. – New York: Oxford University Press, 1996. P. 138.

biomedicinos konvencija, kuri nustato tam tikrus lygmenis ir atsižvelgiant į juos apibūdinsime „teises ribojanti“ žmogaus orumą bei jo apsaugą:

- **pirmas lygmuo** – skiriamas asmens orumui, kurį reikia apsaugoti nuo bet kokios grėsmės, kuri atsiranda neapgalvotai naudojant mokslo laimėjimus. Konvencija reikalauja netaikyti tam tikrų intervencijų, apribojant kūno prekybą dalimis, nes „žmogaus kūnas ir jo dalys negali būti pajamų šaltiniu“²⁹(21 str.). Taip pat Konvencija įtvirtina nuostatą žmogaus embrionų naudojimo atveju bei kartu numato atitinkamą embrionų apsaugą ir teigia, kad „draudžiama kurti žmogaus embrionus tyrimų tikslais“³⁰(18 str.);

- **antras lygmuo** – skiriamas žmogui, kaip visuomenės nariui ir jo apsaugai. Pagal Konvenciją, žmogui teikiama pirmenybė ir sakoma, kad „žmogaus interesai ir gerovė turi būti svarbesni už išimtinis visuomenės ar mokslo interesus“³¹(2 str.). Iš šio straipsnio nuostatos seka, kad žmogaus gerovė yra svarbiau prieš bet kokius visuomenės ar mokslo interesus, o kilus konfliktui tarp asmens ir visuomenės, pirmenybė teikiama asmeniui;

- **trečias lygmuo** – susijęs su žmogumi, kaip žmogaus giminės nariu. Klausimas keliamas dėl žmogaus rūšies išlikimo (pvz.: žmogaus genomo srityje). Konvencija įtvirtina nuostatą, kad „procedūros, veikiančios žmogaus genomą, gali būti atliekamos tik profilaktikos, diagnostikos ar gydymo tikslais ir tik su sąlyga, kad šiomis procedūromis nebus siekiama pakeisti palikuonių genomo“³²(13 str.).

Taigi, galime daryti išvadą, kad atsižvelgiant į šiuos lygmenis „teises ribojantis“ žmogaus orumas bioteisėje yra orientuotas į visapusišką žmogaus apsaugą, kuria siekiama apriboti ir apsaugoti bet kokią neteisėtą intervenciją į žmogų, taip kartu apsaugant žmogaus prigimtinio orumo statusą.

3.3. KONCEPCIJŲ PRIVALUMAI IR TRŪKUMAI, JŲ VIETA BIOTEISĖJE

Išanalizavome dvi pagrindines žmogaus orumo principo koncepcijas: „įgalinantis“ žmogaus orumas ir „teises ribojantis“ žmogaus orumas, kurios turi savo privalumus ir trūkumus. Šios koncepcijos dominuoja ir persipina tarpusavyje, todėl griežto atribojimo tarp jų negalime išskirti. Tiek viena, tiek kita koncepcija bioteisėje užima neabejotinai svarbią vietą. Bioteisė, kaip teisės šaka, kaip teisė medicinos aplinkoje apima žmogaus teises biomedicinoje, tai gydytojų ir pacientų teises, kurios negali būti pranašesnės vienos kitų atžvilgiu, bet visuomet turi išlaikyti pusiausvyrą,

²⁹ Rogers A., D. D. de Bousingen. Bioetika Europoje. – Vilnius: Kultūra, 2001. P. 220.

³⁰ Ten pat. P. 219.

³¹ Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija//Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.

³² Ten pat.

nepažeidžiant nustatytų teisės normų ir principų. „Įgalinantis“ žmogaus orumo principo privalumas yra tas, kad jis pirmenybę teikia toms žmogaus teisėms, kurios yra susiję su jo laisvu pasirinkimu, jo autonomiškumu, bet kartu įpareigoja nepamiršti per savo „ego“ kitų asmenų teisių, jų nepažeisti, siekiant tam tikrų tikslų. Trūkumu galima laikyti tai, kad šis orumo principas nėra žmogaus teisės ribojantis principas ir priklauso nuo paties asmens pasirinkimo, nors įgalina žmogų elgtis taip, kad nebūtų pažeistos ar apribotos kito žmogaus teisės, jo autonomija. „Įgalinantis“ žmogaus orumo principas apima siauresnę žmogaus teisių sritį, palieka žmogui daugiau laisvo pasirinkimo, negu suvaržymo ir nukreiptas į patį žmogų, kaip asmenį, jo vertybes. Tuo tarpu „teisės ribojantis“ žmogaus orumo principo privalumas yra orientuotas į apribojimus tų dalykų, kurie susiję su medicinos ir biologijos mokslų neišvengiama pažanga, kartu akcentuoja, kad tiek, medicinos, tiek biologijos neteisėtas naudojimas, gali būti pavojingas žmogaus orumui. „Teisės ribojantis“ žmogaus orumo principo pagrindas yra įtvirtintas Biomedicinos konvencijoje bei kituose teisės aktuose, kurie reglamentuoja žmogaus teisių apsaugą bioteisėje. Ši koncepcija įtvirtina žmogaus orumo principo apsaugos mechanizmą nuo galimų nepageidautinų intervencijų į žmogų, jo kūno vientisumą ir užtikrina teisę būti informuotu dėl galimų pasekmių. Šios koncepcijos pagrindas yra nustatyti tam tikras gaires, kurių pagalba gali būti užtikrintas žmogaus orumo principo apsauga biomedicinoje.

Galime daryti išvadą, kad abi šios koncepcijos bioetisėje yra neabejotinai svarbios, kurios dominuoja tarpusavyje, visuomet egzistuoja viena šalia kitos ir yra lygiavertės vertinant žmogaus orumo principo reglamentavimą bioetiniu ir bioteisiniu lygmeniu.

4. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPAS TARPTAUTINIU LYGMENIU

Tarptautiniu lygmeniu, žmogaus orumo principo reglamentavimo pradžią, galime sieti su II Pasaulinio karo pabaiga ir su ja susijusį Niurnbergo procesą, kai 1946 metais tarptautinis Niurnbergo tribunolas pripažino 20 medikų kaltais nusižengus humanizmui. Pirmą kartą žmonijos istorijoje buvo atskleista medicinos aukų problema ir tuomet iškilo būtinybė sukurti etikos kodeksą, kuris būtų skirtas medikams, siekiant išvengti tokios žmonijos tragedijos ateityje.

Pagrindinis vaidmuo, kuriant tokio pobūdžio dokumentą teko Pasaulinei gydytojų asociacijai, kuri buvo įkurta 1948 metais. Pasaulinė gydytojų asociacija priėmė 7 svarbius tarptautinius medicinos etikos dokumentus, kurie duoda nuoroda į žmogaus orumo principo įtvirtinimą tarptautiniu lygmeniu. Toliau, trumpai aptarsime šiuos dokumentus: Ženevos gydytojų įžadas (1948) – įpareigoja saugoti gyvybę nuo jos užuomazgos; Tarptautinis medicinos etikos kodeksas (1949) – skatina pagarbą žmogiškosioms vertybėms; Helsinkio deklaracija (1964) – skirta biomedicininiams tyrimams reguliuoti bei pateikia moralinius standartus, kurių tikslas – tiriamųjų orumo ir teisių apsauga; Oslo deklaracija (1970) – skirta nėštumo ir aborto klausimams; Tokijo deklaracija (1975) – aptaria medikų, kurie turi prižiūrėti ir gydyti žmones, netekusius laisvės; Ligonio teisės Lisabonos deklaracija (1981) – skirta ginti paciento teises ir saugoti paciento orumą; Hipokrato priesaika (1995), kurioje apibrėžia nesavanaudiška pagalbą kenčiančiam žmogui, gyvybės ir paslapties išsaugojimą, pasitikėjimo gydytoju ir pagarbos žmogaus orumui principą.

Taigi, visi aukščiau išvardinti dokumentai yra skirti ne tik išsaugojimui moralinių vertybių, bet kartu padeda formuluoti žmogaus orumo principo bioetinį ir bioeteisinį aspektą, atsižvelgiant į medicinos mokslo ir biotechnologijų pažangą, kuri kelia naujus moralės klausimus bei formuoja gydytojų bioetinę kompetenciją ir profesionalumą.

Žmogaus orumo principo įtvirtinimą bioetikoje ir bioteisėje tarptautiniu lygmeniu, pradėsime nuo tarptautinio dokumento – tai Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, priimtos 1948 metais, kurios preambulėje teigiama, kad: „atsižvelgdama į tai, kad visiems žmonių giminės nariams būdingo orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas“³³. Deklaracija, taip pat, įtvirtina šias nuostatas, kad: „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“³⁴ (1 str.); niekas negali būti kankinamas arba žiauriai, nežmonišškai žeminant jo orumą su juo elgiamasi ir jis baudžiamas“³⁵ (5 str.); niekas neturi patirti savavališko

³³ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Ten pat. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą jo buto neliečiamybę susirašinėjimo slaptumą kėsiniamosi į jo garbę ir orumą³⁶ (12 str.).

Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija, orumą priskiria kiekvienam žmogui, orumo sąveiką sieja su žmogaus protu, sąžine ir jo laisva valia, orumas suvokiamas ne tik, kaip deklaratyvus principas, bet kaip principas, kuris leidžia konkrečiai realizuoti žmogaus teises. Deklaracijoje skelbiama apie visų žmonių prigimtinę lygybę, kuri kartu reiškia ir orumo principo deklaravimą visų žmonių atžvilgiu ir jis yra vienodas iš prigimties visiems žmonėms bei reikalaujantis atitinkamos pagarbos.

Sekantis, svarbus tarptautinis dokumentas – tai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950 metų lapkričio 4 d.). Ši konvencija turi ypatingą reikmę, nes ji buvo pirmoji tarptautinė sutartis, kurioje buvo kodifikuotos žmogaus teisės. Iš abstrakčių principų, žmogaus teisės įgavo konkrečius teisinius įsipareigojimus, kurių kontrolė buvo pavesta tarptautinėms institucijoms, viena iš jų, tai žmogaus teisių apsaugos teismas. Šios konvencijos pagrindinis akcentas yra kankinimo uždraudimas: „niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“³⁷ (3 str.). Šio straipsnio nuostata apima žmogaus ne tik fizinį ar psichinį kankinimą, bet ir kitus nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimus bei bausmių draudimą ir susijusi su žmogaus orumo principo svarba.

Žmogaus orumo principas, taip pat yra įtvirtintas 1966 m. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte bei 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte. Abu šie dokumentai įtvirtina fundamentalų žmogaus teisių apsaugos principą – tai nediskriminacijos principą ir įpareigoja valstybes susilaikyti nuo bet kokių pažeidimų žmogaus atžvilgiu, tuo pačiu įtvirtina žmogaus orumo principo apsaugą. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas įpareigoja garantuoti, kad ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės „bus įgyvendinamos be jokio diskriminavimo dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kokių nors kitų įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar kokios nors kitokios padėties“³⁸. Tuo tarpu, pilietinių ir politinių teisių paktas įtvirtina nuostatą ir duoda nuorodą į elementarias žmogaus teises ir laisves ir neleidžia nukrypti net ypatingos padėties metu „teisę į gyvybę, kankinimų, žiauraus, nežmoniško ir orumą žeminančio elgesio ar bausmės draudimą, vergijos ar nelaisvos būklės daudimas“³⁹.

³⁶ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

³⁸ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P.240.

³⁹ Ten pat. P. 241.

Galime daryti išvadą, kad abu šie dokumentai yra orientuoti į žmogaus teisių apsaugą, tuo pačiu ir vieno iš pagrindinių principų, tai žmogaus orumo principo apsaugą bei sudaro svarias prielaidas žmogaus teisių įgyvendinimui.

Gyvybės mokslai ir technologijos, neabejotinai, įtnešė į biomediciną naujus medicinos metodus, kurių kontekste negalimima buvo pamiršti ir žmogaus orumo vertės klausimo. Pirmiausia, reikėjo išskirti pagarbą žmogaus orumui ir teisėms, todėl 1997 metais lapkričio mėnesį UNESCO priėmė „Visuotinę žmogaus genomo ir teisių apsaugos deklaraciją“, kuri 1998 metų gruodžio mėnesį buvo patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje.

Deklaracijos A skyriuje, pavadinime „Žmogaus orumas ir žmogaus genomas“, 1 straipsnyje, teigiama, kad: „žmogaus genomas yra visos žmonijos narių principinės vienybės, o taip pat jų prigimtinio orumo bei skirtingumo pagrindas; simboline prasme – tai žmonijos paveldas“⁴⁰. Straipsnis duoda nurodą į tai, kad žmogaus genomas yra žmogaus orumo pagrindas, kad žmogaus genomas simboline prasme yra žmonijos paveldas. Tai reiškia, kad žmogaus genomo negali pasisavinti jokia kita valstybė, individas arba subjektas. Deklaracijos 2 straipsnyje teigiama, kad: „a) kiekvienas asmuo turi teisę į orumo bei teisių pagarbą nepriklausomai nuo asmens genetinių charakteristikų; b) šis orumas reikalauja, jog individai nebūtų apibūdinami vien tik jų genetinėmis charakteristikomis, o būtų gerbiamas ir jų unikalumas bei skirtingumas“⁴¹. Pastaroji pastraipa, aiškiai įtvirtina nuostatą, kad žmogaus orumas yra žmogaus gyvenimo ir žmogaus teisių pagrindas.

Žmogaus orumui skirti taip pat kitų deklaracijos skyrių 6.10., 11, 12, 15, ir 24 straipsniai, tačiau 11 ir 24 straipsniuose pateiktos aiškesnės formuluotės. Abu straipsniai apibrėžia ir draudžia veiklą, prieštaraujančią žmogaus orumui. Deklaracijos 11 straipsnyje teigiama, kad: „praktika, priešinga žmogaus orumui, tokia kaip reprodukcinis žmoniškųjų būtybių klonavimas, privalo būti draudžiama“⁴². Deklaracijos 24 straipsnyje, apibrėžiama Tarptautinio bioetikos komiteto nustatyta veikla, kuri prieštarauja žmogaus orumui (pvz.: intervencija į gemalą). Sąvoka „žmogaus orumas“ yra viena iš esminių šios Deklaracijos sąvokų ir ją reikėtų suprasti kaip žmogaus gyvenimo pagrindą, tačiau žmogaus orumo prasmė lieka kaip abstrakti sąvoka.

Toliau, paminėsime dar vieną tarptautinį dokumentą - tai Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją, kurią Europos Sąjunga priėmė 2000 metais, Nicos Europos Taryboje, kurios nuostatos patenka į Europos Konstitucijos dokumento tekstą, kurios I – antraštinėje dalyje - Orumas – II – 61 straipsnyje įtvirtinamas žmogaus orumo principas ir teigiama, kad „žmogaus orumas – žmogaus

⁴⁰ UNESCO. Visuotinė žmogaus genomo ir žmogaus teisių deklaracija/http://portal.unesco.org/fr/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat.

orumas yra neliečiamas. Jį reikia gerbti ir saugoti⁴³. Taigi, dar kartą pabrėžiamas žmogaus orumo principo išskirtinumas, reikalaujantis ypatingos teisinės apsaugos, kaip neginčijamos pagarbos žmogaus asmenybei, jos neliečiamumui.

Nors yra priimta eilė tarptautinių dokumentų: žmogaus teisių deklaracijos, rekomendacijos, europinės rezoliucijos ir direktyvos, deontologiniai kodeksai, etikos komitetų išvados ir nuomonės ir jų svarba neabejotina, tačiau, ypatingą reikšmę, žmogaus orumo principo įtvirtinimui turėjo Europos Tarybos 1996 metais, Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos priėmimas, kurią sudaro preambulė ir 14 skyrių.

Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos preambulėje teigiama, kad: „Konvencijos Šalys: suvokdamos spartėjančią medicinos ir biologijos raidą; pripažindamos, kad žmogų būtina gerbti tiek kaip individą, tiek kaip žmonių giminės narį, ir pripažindamos žmogaus orumo garantijos svarbą; suvokdamos, kad neteisingas biologijos ir medicinos naudojimas gali būti pavojingas žmogaus orumui; pasiryžusios imtis priemonių, kurios būtinos žmogaus orumo ir pagrindinių individo teisių ir laisvių apsaugai taikant biologijos ir medicinos mokslus“⁴⁴. Taigi, Konvencijos preambulėje įtvirtintos nuostatos, apibrėžia pagrindinį Konvencijos tikslą t.y. pagarbą individui bei pripažįsta žmogaus orumo principo svarbą, pagrindinių jo laisvių ir teisių apsaugą, prieš biologijos ir medicinos mokslus. Konvencijoje buvo bandyta atskirti žmogaus orumo sąvoką nuo žmogaus teisių sąvokos, tačiau po diskusijų, buvo prieita išvados, kad šios sąvokos paliekamos apibrėžti kiekvienos šalies jurisdikcijai. Konvencija, taip pat įtvirtina svarbią nuostatą, kad: „Konvencijos Šalys gina visų žmonių orumą bei tapatybę ir nediskriminuodamos kiekvienam užtikrina pagarbą jo neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms biologijos ir medicinos taikymo srityje“⁴⁵(1 str.). Šioje straipsnio nuostatoje, įtvirtinama apsauga ne tik visų žmonių orumui bei tapatybei, bet kartu ir nediskriminacija bei pagarpa pagrindinėms žmogaus laisvėms ir teisėms.

Taigi, Konvencijoje įtvirtintas tikslas yra garantuoti kiekvieno žmogaus teises ir pagrindines laisves, ypač jo neliečiamumą, bei apsaugoti žmogaus orumą ir asmens tapatybę. Konvencijoje įtvirtinama pagarpa žmogui, kaip individui ir kaip žmonių giminės nariui. Konvencijoje prioritetas teikiamas žmogui, o kilus konfliktui, žmogaus interesai yra svarbesni už visuomenės ir mokslo interesus.

Apibendrinant, galime daryti išvadą: nors, žmogaus orumo terminas vartojamas kaip sąvoka, apibrėžianti žmogaus individualumą ir išskirianti žmogų iš kitų būtybių, tokių, kaip gyvūnai bei

⁴³II Dalis - Sąjungos pagrindinių teisių chartija// http://europa.eu/constitution/lt/ptoc15_lt.htm.

⁴⁴ Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija//Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.

⁴⁵ Ten pat.

augalai ir galime konstatuoti, kad žmogaus orumo terminas pateko į teisinę kalbą bei žmogaus orumo sąvoka įvesta tik po Antrojo pasaulinio karo, tačiau visa tai, davė pradžią žmogaus orumo principo tarptautiniam pripažinimui. Tarptautinė bendruomenė, žmogaus orumo terminą, pavartojo apibrėždama nusikaltimą žmonijai, todėl daugumoje tarptautinių dokumentų sąvoka „žmogaus orumas“ vartojama apibūdinti, kaip pagrindinei žmonių bendruomenės vertybei. Svarbu tai, kad žmogaus orumo sąvoka yra vartojama šalia žmogaus teisių sąvokos. Tarptautiniu lygmeniu, žmogaus orumo principas, suponuojamas gyvybės mokslų ir technologijų kontekste. Todėl, galime teigti, jog tarptautiniuose dokumentuose, kurie reglamentuoja biomedicinos sritį ir kuri glaudžiai susijusi su bioetikos ir bioteisės aspektais, žmogaus teisių ir orumo sąvoka vartojama šalia žmogaus teisių sąvokos. Taigi, tarptautiniu lygmeniu, žmogaus orumo principo sąvoka vartojama kaip pagrindinė normatyvinė žmogaus teisių apsaugos sąvoka, todėl, žmogaus orumo principo įtvirtinimas tarptautiniuose dokumentuose, laikomas žmogaus teisių pagrindu.

5. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPO ĮTVIRTINIMAS NACIONALINĖS TEISĖS SISTEMOJE

Žmogaus orumo principo reglamentavimą, nacionalinės teisės sistemoje reikėtų pradėti nuo pagrindinio šalies teisinio dokumento – Lietuvos Respublikos Konstitucijos.

Lietuvos Respublikos Konstitucija, priimta 1992 metais, yra pagrindinis šalies teisinis dokumentas, kuris ne tik įtvirtina civilinės teisės pagrindus, bet kartu priskiriamas prie civilinės teisės šaltinių ir yra tiesioginio taikymo aktas.

Žmogaus orumo principas nacionalinėje teisėje yra įtvirtintas pagrindiniame šalies įstatyme, LR Konstitucijoje, kurioje teigiama, kad „žmogaus asmuo neliečiamas; žmogaus orumą gina įstatymas; draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes; su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai“⁴⁶ (21str). Šiame Konstitucijos straipsnyje, žmogaus orumas yra akcentuojamas ir apibrėžiamas kaip absoliutus, žmogaus orumas sąveikauja su pagarba žmogui, ir Konstitucija nenurodo jokių išimčių, taip pat nenurodo sąlygų, kada jis gali būti šalinamas, o valstybė įpareigojama gerbti žmogų ir jo orumą. Taip pat, straipsnyje įtvirtinama nuostata, kad žmogaus orumą gina įstatymas, tai reiškia, kad žmogaus orumui numatoma išskirtinė apsauga. Straipsnis pateikia eilę draudimų, kuriais draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, taip negali būti atliekami moksliniai ir medicininiai bandymai su žmogumi be jo sutikimo. Galime teigti, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmogaus orumas yra pripažįstamas kaip svarbiausias žmogaus teisių šaltinis, nes žmogaus teisės kyla, tik iš žmogaus asmenybei būdingo orumo. Konstitucijoje žmogaus teisės kildinamos iš žmogaus orumo principo, o tai reiškia, kad šis principas, tai asmenybės vientisumą išreiškianti sąvoka. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje taip pat įtvirtinta nuostata, kad: „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ir neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą“⁴⁷(22 str. 4 d.). Pastaroji Konstitucijos nuostata, taip pat akcentuoja žmogaus visapusę apsaugą nuo bet kokių savavališkų ir neteisėtų veiksmų į žmogaus privatumą, jo asmenį, garbę bei orumą.

Darome išvadą, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos, ginančios žmogaus orumo principą yra pagrindinės, o tai reiškia, kad žmogaus orumas yra įtraukiamas į pagrindinių žmogaus asmenį iškeliančių vertybių sąrašą ir suteikiamas jam ypatingas statusas. Žmogaus orumas - tai viena iš žmogaus „aš“ vidinių vertybių ir niekas neturi teisės šios vertybės sumenkinti bei pažeisti. Pažeidus šią vidinę žmogaus savybę, neišvengiamai kyla ne tik bioetinės,

⁴⁶Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

⁴⁷Ten pat.

bet ir bioteisinės problemos, kurioms išspręsti reikalinga teisinė bazė. Tuomet iškyla klausimas, kaip vertinti žmogaus orumą, kokia kompensacija gali būti už šio principo pažeidimą, nes tai lyg ir suvokiamas dalykas, bet tuo pačiu ir sudėtingas, kadangi kiekvieno žmogaus orumas gali turėti skirtingą vertę, lygmenį atskiro žmogus atveju. Todėl, kalbant apie žmogaus orumo principo įtvirtinimą nacionalinėje teisėje, reikia pažymėti, kad nacionaliniuose įstatymuose šis principas išreiškiamas tiesiogiai, kai kuriuose įvardijamas netiesiogiai, bet galima šio principo išvalga.

Apžvelgus, žmogaus orumo principo įtvirtinimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, sekantis savo pobūdžiu svarbus ir teisinę reikšmę turintis teisinis dokumentas yra Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (toliau Civilinis Kodeksas). Civilinis kodeksas parengtas kodifikavimo būdu ir pasižymi tuo, kad apima visą civilinės teisės šaką, o ne atskirą jos institutą, o normos išdėstomos sistemiškai, sugrupuojant jas į institutus.

Civiliniame kodekse, normos įtvirtinančios žmogaus orumo principą, priskiriamos prie specifinių fizinių asmenų civilinių teisių ir jų santykių įgyvendinimo, nes į civilinio teisinio reglamentavimo sritį tokie santykiai gali patekti, tik pagal specialius įstatymo nustatytus pagrindus (CK 2.20 – 2.27 str.). Tokių civilinių teisių santykių gynimas tampa civilinės teisės reglamentavimo objektu tik todėl, kad jie įstatyme apibrėžti kaip civilinės teisės normomis saugomos vertybės. Civilinėje teisėje reglamentuojami asmeniniai neturtiniai santykiai, kurie išskiriami teoriškai išskiriami į dvi rūšis: „a) asmeninius neturtinius, susijusius su turtiniais; b) asmeninius neturtinius, nesusijusius su turtiniais“.⁴⁸ Pirmajai rūšiai, priskiriamų santykių objektas yra asmeninė vertybė, kurios naudojimas gali sukurti turtinius santykius. Prie tokių vertybių galime priskirti autorystę, prekės ženklą, juridinio asmens pavadinimą. Civilinė teisė reglamentuoja visus tuos santykius, tam kad užtikrintų ne tik asmeninių neturtinių vertybių apsaugą, bet kartu ir tų vertybių turėtojo turtinius interesus, jų gynimą nuo galimų pažeidimų. Todėl, Civilinis Kodeksas nustato taisyklę, kad civilinė teisė reglamentuoja „asmenų turtinius santykius ir su šiais santykiais susijusius asmeninius neturtinius santykius; įstatymų nustatytais atvejais šis kodeksas taip pat reglamentuoja ir kitokius asmeninius neturtinius santykius“⁴⁹(CK 1.1 str.). Tai reiškia, kad turtiniai santykiai ir asmeniniai neturtiniai santykiai, kurie susiję su turtiniais yra civilinės teisės reglamentavimo objektas. Antroji asmeninių neturtinių santykių rūšis – tai asmeniniai santykiai, nesusiję su turtiniais.

Žmogaus orumo principo reglamentavimas apima antrąją asmeninių neturtinių santykių rūšį. Asmeninių neturtinių santykių objektas yra ne turtas, o tam tikra asmens nuo jo neatskiriama įgimta arba įgyta savybė. Žmogaus orumo principo, kaip nagrinėjamo objekto ypatumas yra tai, kad jis

⁴⁸ Kiršienė J.Pakalniškis V.Juškytė ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: LTU, 2004. T. 1. P. 41.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius: VĮ teisinės informacijos centras, 2002. P. 33.

neatskiriamas nuo jo turėtojo, nes jis yra jo substancija, neturi ekonominės vertės ir negali būti perleistas ar perduotas kitų asmenų nuosavybėn. Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso komentaro 2.24 straipsnis reglamentuoja asmens garbės ir orumo gynimą. Šio straipsnio 1 – oje dalyje teigiama, kad: „asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, pažeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės, taip pat atlyginti tokių duomenų paskleidimu jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą; po asmens mirties tokią teisę turi jo sutuoktinis, tėvai ir vaikai, jeigu tikrovės neatitinkančių duomenų apie mirusįjį paskleidimas kartu žemina ir jų garbę bei orumą“⁵⁰. Taigi, vadovaujantis šio straipsnio nuostatomis, galime daryti išvadą, kad įstatymas gina asmens orumą ne tik jam esant gyvam, bet ir numato galimybę, kada asmuo pats gali kreiptis į teismą dėl savo pažeistos vertybės, kartu įvardija ir asmenis, kurie gali ir po asmens mirties kreiptis į teismą ir orientuoja ne tik į turtinės žalos, bet ir neturtinės žalos atlyginimą, taip kartu išreiškiamas bioetinis ir bioteisinis normų reglamentavimas.

Aukščiau nurodyto straipsnio 7- oje dalyje įtvirtinama norma, susijusi su pasekmėmis, kurios kyla nevykdant teismo sprendimo ir teigiama, kad: „jeigu nevykdomas teismo sprendimas, įpareigojantis paneigti tikrovės neatitinkančius duomenis, žeminančius asmens garbę ir orumą, teismas nutartimi gali išieškoti iš atsakovo baudą už kiekvieną teismo nevykdymo dieną; baudos dydį nustato teismas; ji yra išieškoma ieškovo naudai, nepaisant neturtinės žalos atlyginimo“⁵¹. Galime teigti, kad neturtinės žalos atlyginimo ribos nėra konkrečiai apibrėžtos ar išreikštos tam tikra pinigine išraiška, turi gana platų parinkimo spektrą ir vykdoma teismo kompetencijos ribose, atsižvelgiant į aplinkybes.

Iš to seka išvada, kad žmogaus orumo principo pažeidimas, prilyginamas neturtinės žalos atlyginimui ir nustatomas vadovaujantis įstatymu. LR Konstitucijoje, taip pat, įtvirtinama nuostata, dėl žalos atlyginimo ir teigiama, kad „asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“⁵² (30 str.). Todėl, galime preziumuoti, kad neturtinės žalos dydis gali būti nustatytas teismine tvarka pagal tam tikrus kriterijus, į kuriuos teismas atsižvelgia nustatant tiek neturtinės, tiek turtinės žalos dydį, nors šių kriterijų sąrašas nėra baigtinis. Įstatymas nenumato šalims galimybės ir taip pat įtvirtina normą, kuri šalims neleidžia neturtinės žalos dydžio nustatyti savo susitarimu.

Be išvardintų svarbiausių teisinių dokumentų, žmogaus orumo principas reglamentuojamas ir kituose nacionalinės teisės aktuose. Taip pat, reikia pripažinti, kad Lietuva yra ratifikavusi eilę

⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 64.

⁵¹ Ten pat. P. 65.

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33- 1014.

tarptautinių dokumentų, kurių teisiniu pagrindu priimti nacionalinės teisės aktai. Iš tokių teisinių dokumentų, galime paminėti Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymą, Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymą, Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymą, Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymą ir kt. Visi šie teisiniai dokumentai, vienaip ar kitaip, įtvirtina žmogaus orumo principą, šio principo apsaugą bioetiniu ir bioteisiniu lygmeniu. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo preambulėje įtvirtinama nuostata, kad „asmens pastangos būti sveikam gali būti skatinamos tik gyvenamam laikui ir žmogaus orumui priimtinomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis“⁵³, o tai reiškia, kad skatinimas asmens pastangų būti sveikam, išreiškiamas tik žmogaus orumui priimtinomis sąlygomis tiek socialinėmis, tiek ekonominėmis. Kitas dokumentas, tai Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas, kuriame įtvirtinta nuostata, kad „biomedicininiai tyrimai turi būti atliekami vadovaujantis principu – žmogaus interesai svarbesni už visuomenės ir mokslo interesus“⁵⁴ (1 str. 2 d.). Ši nuostata įtvirtina žmogaus kaip vertybės pripažinimo svarbą, žmogų iškelia aukščiau mokslo interesų ir kartu yra žmogaus orumo principo išraiška. Šio principo įtvirtinimas sudaro viso minėto įstatymo teisinį pagrindą. Taip pat, tiesiogiai žmogaus orumo principas įtvirtinamas Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme, kuriame teigiame, kad „kiekvienas pacientas turi teisę į savo garbės ir orumo nežeminančias sąlygas ir sveikatos priežiūros įstaigos pagarbų elgesį teikiant paslaugas pacientui bei jam mirus“⁵⁵ (3 str. 2 d.). Taigi, ši įstatymo nuostata tiesiogiai nusako paciento ir gydymo įstaigos bei personalo santykį, teikiant gydymo paslaugas ir tuo pačiu, įtvirtina žmogaus orumo principo bei pagarbos žmogui teisinį aspektą.

Išnagrinėjus nacionalinius teisės aktus, kurie reglamentuoja žmogaus orumo principo įgyvendinimą, galime daryti išvadą, kad žmogaus orumo principo įtvirtinimas nacionaliniuose įstatymuose yra svarbus žingsnis, užtikrinant žmogaus prigimtinių teisių gynimą ir apsaugą, taip suteikiant pirmenybę žmogaus pagarbai bei jo orumui, apibrėžiant žmogaus orumo principo vertingumą ir svarbą bioetiniu ir bioteisiniu lygmeniu.

⁵³ Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas//Valstybės žinios. 1994, Nr. 63 – 1231.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 44 – 1247.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 102 – 2317.

6. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPO ATSKLEIDIMAS GYVYBĖS PRADŽIOS IR PABAIGOS KONTEKSTE

Žmogaus orumo principas, žmogaus gyvybės pradžios ir pabaigos sąvokos yra tiesiogiai susijusios su biotechnologijų ir biomedicinos raida. Spartūs biotechnologijų vystymosi procesai, jų tempai, įgalino šiandienos mokslą kitaip pažvelgti ir traktuoti žmogų ir jo vidinį orumą, gyvybės pradžios ir pabaigos kontekste, nes „etinio racionalumo lūžis natūraliai daro įtaką bioetikos virsmui bioteise, kurios objektu tampa ne tik konkretaus individo, bet ir visos gyvybės sferos apsauga, ir kuri remdamasi žmogaus pareiga ateities kartoms ir žmogaus prigimtinio orumo principu, nustato objektyvius kriterijus, apibrėžiančius mokslo ir technologijų intervencijos lauką gyvybės srityje“⁵⁶. Mokslo pažanga savotiškai leidžia įteisinti žmogaus gyvybės pradžios ir pabaigos sampratas atskirais aspektais, išstumiant senesnes terminijas, bet kartu įpareigoja nenukrypti nuo žmogaus biologinės prigimties statuso. Sprendžiant žmogaus gyvybės pradžios ir pabaigos klausimą, šalia išskyla ir žmogaus kaip vertybės, jo orumo, kaip duotybės apibrėžtis.

XX amžiaus antroje pusėje pastebimas gyvybės nuvertinimas, gyvybe pradedama manipuliuoti, eksperimentuoti, kartais net lengvabūdiškai jos atsisakoma. Gyvybė, kuri savyje suponuoja tik jai būdingą orumą, kaip ir netenka savo sakralinio pradmens, Sveikatos apsaugos darbuotojų chartijoje teigiama, kad: „gyvybė yra pirminis ir fundamentalus asmens gėris; žmogiškoji gyvybė vienu metu neatsiejamai yra ir kūniška, ir dvasiška; žmogaus gyvybei visiškai teisėtai priklausanti pagarba, apsauga ir rūpinimasis kyla iš tik jai savito orumo“⁵⁷. Taigi, žmogaus gyvybei, kaip pirminiam asmens gėriui, turi būti išreiškiama pagarba, užtikrinama apsauga ir nepažeidžiamas jos orumas. Taip pat, teigiama, kad „gyvybė yra pagrindinis, pirminis ir neliečiamas gėris, kuris yra visų kitų gėrių ir teisių šaltinis“⁵⁸. Iš to seka išvada, kad žmogaus gyvybės pradžia glaudžiai siejasi su dar negimusia gyvybe, kaip būsimu gėriu ir tik jam būdingu orumu. Taigi, žmogaus orumo principo atskleidimas gyvybės pradžios kontekste, naujai iškelia embriono statuso kaip būsimio gėrio ir jo vidinio orumo klausimą, o nauji mokslo ir technologijų atradimai biomedicinoje suteikia naujas galimybes reguliuoti pradinę žmogaus gyvybės fazę.

Žmogaus orumo principą gyvybės pradžios kontekste, analizuosime pasitelkiant negimusios gyvybės t. y. embriono kaip būsimio gėrio statusą per atskirus lygmenis, tokius kaip empirinį, antropologinį, bioetinį ir bioteisinį. Pagal empirinį lygmenį, egzistuoja „asmens“ ir „žmogaus“

⁵⁶ Juškevičius J. Biotechnologijų iššūkiai: nuo bioetikos link bioteisės//Sveikatos mokslai. 2004, Nr. 3(34). P 75.

⁵⁷ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁵⁸ Narbekovas A. Bioetika. – Kaunas: VDU, 2005. P. 16.

sampratos, kurios turi stiprų atskirumo pripažinimą, jos atsiejamos viena nuo kitos. Empiriniame lygmenyje, „asmens“ pripažinimas nukeliamas į vėlesnes vystymosi žmogaus fazes, taip išskiriant, kad „ne visi žmonės yra asmenys“⁵⁹, o tai reiškia, kad embrionas kaip ir nepatenka į šią kategoriją, kad „žmogaus embrionas savo pradinėse stadijose negali būti vadinamas „asmeniu“, nes tai priklauso nuo jo jutimo organų ir smegenų išsivystymo“⁶⁰. Išvadoje reiškia, kad jeigu asmeniu tampama tik tuomet, kai susiformuoja centrinė nervų sistema, kurios pagalba jaučiamas skausmas ar malonumas, tai embrionui nepripažįstant asmens statuso, negalime taikyti ir žmogaus orumo principo apibrėžties.

Ontologiniu lygmeniu, embriono ir jo vidinio orumo prigimčiai, nepriklausomai nuo atskirų jo funkcijų, priklauso pati asmens būtis. Ontologiniu požiūriu „žmogus – tai ne skirtingos sąmonės struktūros, skirtingi kūno organai, susieti vidiniais ryšiais, o tam tikra ontologinė visuma, sąlygojanti asmens identitetą, kuris pasireiškia visais žmogaus vystymosi etapais“⁶¹. Darome išvadą: jeigu žmogus yra ontologinė visuma, sąlygojanti asmens identitetą visais jo vystymosi etapais, tai embrionui nepripažįstant asmens statuso, negalime teigti, kad jis turi vidinį orumą ir priešingai, jei pripažįstame embrionui asmens statuso buvimą, tai galime teigti, kad embrionas turi vidinį orumą. Ontologiniu lygmeniu, embrionui orumas gali būti suteikiamas dėl įvairiausių priežasčių ir jis neturi būti privalomo pasirinkimo rezultatas, o sąlygotas subjektyvių sprendimų ir pasirinkimų, kurie priklauso nuo išorinių veiksnių.

Bioetiniu lygmeniu, jeigu darome prielaidą, jog embrionui suteikiame asmens statusą, vadinasi jam turi būti išreiškiama ir pagarba bei orumo pripažinimas. Jeigu žmogaus gyvybė apibrėžiama „nuo to momento, kai kiaušinėlis apvaisinamas, prasideda nauja žmogiška gyvybė, kuri yra atskiras unikalus žmogus“⁶² vadinasi, žmogaus orumas turi būti gerbtinas jau žmogaus embriono stadijoje, o asmens pati gyvybės visuma turėtų būti vidinis žmogaus tikslas. Galime teigti, kad iš to atsiranda ir pareiga gerbti ir saugoti žmogaus embrioną bei jo vidinį orumą, kaip žmogaus gyvybės išraišką.

Bioteisiniu lygmeniu sutinkama, kad embrionui ir jo vidiniam orumui turi būti suteikta teisinė apsauga, bet tuomet iškyla klausimas: ar embrionui galime suteikti teisės subjekto statusą? Civilinio subjektiškumo prasme, embrionas kaip ir neįeina į teisinio subjektyvumo kategoriją, vadinasi galime kalbėti apie embrioną, tik kaip apie teisių objektą, kuriam turi būti suteikta apsauga. Tačiau, bioteisėje išreiškiama nuostata, kad embrionas nėra nei subjektas, nei objektas, o tarsi trečioji atskira

⁵⁹ Jakušvaitė I. Medicina ir filosofija. – Kaunas: KMU, 2001. P. 90.

⁶⁰ Narbekovas A. Bioetika. – Kaunas: VDU, 2005. P. 27.

⁶¹ Jakušvaitė I. Medicina ir filosofija. – Kaunas: KMU, 2001. P. 85.

⁶² Narbekovas A. Oželis R. Kamieninių ląstelių tyrimų ir panaudojimo medicininiai – moraliniai aspektai // Sveikatos mokslai. 2002, Nr. 4(20). P. 69.

kategorija, kuri siejasi su biologiniu statusu „biologinis individualumas, o kartu ir individuali zigotos prigimtis egzistuoja nuo pat pastojimo; po apvaisinimo atsiradusioje zigotoje jau yra susiformavęs naujo žmogiškojo individo biologinis identitetas“⁶³. Vadinasi, jeigu biologinis individualumas ir naujo žmogaus identitetas susiformuoja jau zigotoje, tai galime teigti, kad embrionas su jam būdingu vidiniu orumu, turi patenkti į teisinės apsaugos kategoriją. Apžvelgus, atskirus lygmenis, galime daryti išvadą, kad žmogaus orumo principas gyvybės pradžios kontekste yra nebejotinai svarbus principas, sprendžiant embriono kaip būsimo gėrio, jo vidinio orumo vertinimą bioetiniu ir bioteisiniu aspektu.

Biomedicinos technologijų plėtra bei gyvybės mokslų pažanga, taip pat paskatino intervencijas ir į paskutinę žmogaus gyvenimo stadiją. Žmogaus ir mirties santykis visais laikais domino žmoniją. Mirtį galime apibrėžti, kaip žmogaus gyvenimo dimensiją, per kurią galime suprasti žmogaus ir tik jam būdingo orumo, jo gyvenimo vertę ir prasmę. Technologinis biomedicinos progresas sukūrė prielaidas pratęsti žmogaus egzistavimą, o tuo pačiu ir jo mirimą. Mokslo pažangos dėka, dabar tapo įmanoma dirbtiniu būdu palaikyti gyvybines žmogaus funkcijas, tokias kaip dirbtinis kvėpavimas, dirbtinis širdies funkcijų palaikymas, organų persodinimas ir visa tai gali atitolinti žmogaus natūralią mirtį. Galime manyti, kad mechaninių priemonių pagalba mirtis praranda savo natūralią būseną, savo neprognozuojamą ir nepalenkiamą pobūdį bei pasiduoda valdoma biomedicininiam gyvenimo prailginimui. Taigi, žmogaus orumo principą gyvybės pabaigos kontekste, atskleisime per žmogaus orios mirties apibrėžtį ir tam pasitelksime biologinį, antropologinį, bioetinį ir bioteisinį aspektą.

Biologinė žmogaus mirtis iki XII a. buvo suvokiama, kaip anatomicinis kūno irimas „mirtis atitinka prigimtį; ji yra ne kas kita kaip dalelių, iš kurių susideda gyva būtybė, suirimas“⁶⁴, tai reiškė natūralią ir įprastą žmogaus mirtį. Mirtis buvo suvokiama, kaip natūralus susitaikymas su gamta ir ją žmogus sutikdavo su deramu iškilmingumu. Taigi, galime numanyti, kad deramas iškilmingumas, suponuoja savyje žmogaus orios mirties apibrėžtį. Vėliau XX a. antroje pusėje, biologinė žmogaus mirtis buvo apibrėžiama, kaip širdies ir kvėpavimo funkcijų sustojimas, tačiau šie kriterijai tapo nepakankami mirties fakto apibūdinimui. Mokslas paskatino ieškoti naujų biologinės mirties fakto versijų ir buvo prieita prie naujos mirties teorijos, tai smegenų mirties teorija. Tačiau, kaip biologinės mirties kontekste implikuojasi žmogaus orumo principo taikymas? Kiekvienas žmogus, gyvenimo pabaigą išgyvena savaip ir tai priklauso nuo daugelio veiksnių. Kadangi, žmogaus mirtis

⁶³ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁶⁴ Jakušovaitė I. Medicina ir filosofija. – Kaunas: KMU, 2001. P. 187.

apima žmogaus ne tik fizinę, bet ir psichologinę būseną, todėl biologinės mirties atveju, žmogus turi teisę į orią mirtį, be skausmo ir kančių, tik su jam būdingu orumu.

Antropologinio pobūdžio klausimas, dėl žmogaus mirties fakto iškeliamas tarp gyvybės pabaigos mokslinio apibrėžimo ir gyvybės pabaigos antropologinio apibrėžimo. Antropologinis aspektas apima galimą organizmo biologinės mirties atskyrimą nuo asmens antropologinės mirties. Tačiau, mokslinis mirties apibrėžimas, kuriame žmogaus smegenų mirties kriterijus nereiškia antropologinio sutapimo žmogaus su smegenų veikla, leidžia daryti išvadą, jog moksliniai ir antropologiniai kriterijai bioetiniu ir bioteisiniu aspektu, turėtų apimti žmogaus orios mirties išraišką.

Bioetiniu aspektu, žmogaus mirtis apima jos vertingumo išraišką „mirtis priklauso gyvybei kaip jos galutinė fazė ir privalo būti gerbiama kaip jos paskutinis momentas“⁶⁵. Taigi, mirtis yra neatskiriama žmogaus biologinės būsenos dalis, kuri susijusi su žmogaus gyvenimo ir jo gyvybės pabaiga. Žmogaus mirtis tapatinama su jo organizmo mirtimi. Taigi, žmogus turi būti gerbtinas kaip vertingumo šaltinis, kuris turi savyje sąlygišką orumą ir pilną teisę numirti oriai.

Bioteisiniu aspektu, žmogaus mirtis apibrėžiama, kaip faktas, momentas, smegenų mirtis „mirties faktas – faktas, nustatomas negrįžtamai nutrūkus žmogaus kraujotakai ir kvėpavimui arba įvykus žmogaus smegenų mirčiai; mirties momentas – laikas, kai negrįžtamai nutrūksta žmogaus kraujotaka ir kvėpavimas arba kai negrįžtamai nutrūksta visų žmogaus galvos smegenų struktūrų veikla; mirtis – negrįžtama žmogaus organizmo, kaip visumos, žūtis“⁶⁶. Taigi, bioteisine prasme, pateikiamas tik teorinis žmogaus mirties apibrėžimas.

Taigi, galime daryti išvadą, kad žmogaus orumo principas gyvybės pradžios ir pabaigos kontekste, atskleidžiamas gyvybės vertės ir orios mirties apibrėžtyje. Žmogaus gyvybė ir mirtis yra dvi svarbiausios ir pagrindinės žmogaus gyvenimo fazės, todėl biomedicinos technologinės priemonės neturėtų nustelbti žmogaus prigimtinio orumo. Žmogaus orumas turi būti gerbiamas ir saugomas, jo gyvybės pradžios ir pabaigos atskirose fazėse, vadovaujantis žmogaus orumo principo teisine koncepcija, kaip žmogaus teisių pagrindu, o mokslo pažangos progresas neturi būti iškeltas aukščiau žmogaus interesų.

Taigi, toliau pasitelkiant žmogaus gyvybės pradžios ir pabaigos atskirus kriterijus, analizuosime žmogaus orumo principo svarbą dirbtinio apvaisinimo, genų technologijų, eutanazijos ir paliatyvos medicinos kontekstuose.

⁶⁵ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoračijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos žmogaus mirties registravimo ir kritinių būklių įstatymas//Valstybės žinios. 1977, Nr. 30 – 712.

6.1. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPAS DIRBTINIO APVAISINIMO KONTEKSTE

Kaip jau minėjome nauji mokslo ir technologijų laimėjimai biomedicinos srityje suteikia naujas galimybes reguliuoti žmogaus atskiras fazes, ne išimtis ir žmogaus gyvybė pradžia. Gyvybės mokslų ir technologijos pažanga paskatino iš naujo apsvarstyti žmogaus gyvybės ir žmogaus orumo sąvoką. Jau šiandieną biotechnologijų dėka, pora, kuri anksčiau negalėjo susilaukti palikuonių ir buvo pripažįstama nevaisinga, dabar prokreacinės pagalbos dėka gali susilaukti vaikelio, panaudojant medicinos technologines priemones. Taigi, kaip vieną iš tokių medicininių priemonių, analizuojant žmogaus orumo principo taikymą, pateiksime dirbtinį apvaisinimą. Dirbtinį apvaisinimą galime apibrėžti, kaip medicinoje taikomų ir priimtinių būdų bei priemonių, kuriais gali pasinaudoti asmenys negalintys susilaukti kūdikio natūraliu būdu, visumą. Taip pat, reikėtų paminėti, kad dirbtinis apvaisinimas šiandieną nelaikomas liga, nes po dirbtinio apvaisinimo procedūros, nevaisingumo problema dažniausiai išlieka. Šiuo metu, išskiriama keletas dirbtinio apvaisinimo būdų: „a) apvaisinimas moters kūne (in vivo); b) apvaisinimas ne moters kūne (in vitro)“⁶⁷. Abiejų dirbtinio apvaisinimo būdų bioetiškumas pasireiškia skirtingai, o tam kad jis būtų bioetiškas ir kartu moralus, jis turėtų apimti, tik kaip pagalbos suteikimą santuokiniam lytiniam aktui, tuo pačiu išlaikant pagarbą žmogaus orumui. Vertinant, dirbtinio apvaisinimo būdą „in vivo“ bioetiniu ir bioteisiniu aspektu, bei atskleidžiant žmogaus orumo principą, galime vadovautis šiais kriterijais: „a) apvaisinime turėtų dalyvauti sutuoktinių asmenų lytinės ląstelės; b) gyvybės pradėjimas neturėtų būti atskirtas nuo santuokinio lytinio akto; c) apvaisinimas turėtų vykti in vivo“⁶⁸. Iš to seka išvada, kad tokio apvaisinimo atveju galime tikėtis, kad nebus pažeistos vaiko prigimtinės teisės, kurios savyje suponuoja žmogaus orumo principą. Tačiau, visai kitaip galime apibūdinti, kitą dirbtinio apvaisinimo būdą „in vitro“, kuris yra kaip priešybė „in vivo“ būdui, kuris savyje bioetiniu aspektu, suponuoja žmogaus orumo principo sumenkinimo šiuos kriterijus: „a) atskiriami santuokinio akto elementai; b) vaikas traktuojamas kaip objektas; c) atskiriama lytinio akto svarba gyvybės pradėjimui“⁶⁹. Taigi, visi išvardinti kriterijai, kaip atskyrimas santuokinio akto elementų bei lytinio akto svarbos, vaiko traktavimas kaip objekto, duoda nuorodą į žmogaus orumo principo pažeidimą.

Galime daryti išvadą, kad žmogaus orumo principo taikymas, dirbtinio apvaisinimo kontekste, apimant „in vivo“ ir „in vitro“ būdus yra svarbus akcentas būsimam gėriui ir jo žmogiškam orumui tiek bioetine, tiek bioteisine prasme. Tačiau, dirbtinio apvaisinimo atvejai, kuriais grindžiamas

⁶⁷ Levkov V. Janickienė R. V. Pagalbiniai nevaisingumo gydymo metodai. – Kaunas: KMU, 2003. P. 20.

⁶⁸ Narbekovas A. Bioetika. – Kaunas: VDU, 2005. P. 54.

⁶⁹ Ten pat.

naujos gyvybės „sukūrimas,“ iškelia visą eilę problemų, tokių kaip perteklinių embrionų sukūrimas, o vėliau jų sunaikinimas, embrionų užšaldymas, embrionų panaudojimas, kaip medžiagos kamieninių ląstelių išgavimui, eugenika ir t.t. Šių bioetinių ir kartu bioteisinių problemų sprendimui, reikalinga išsamesnė analizė, svarūs argumentai ir stipri įstatyminė bazė, kurių pagrindu galima būtų sureguliuoti šiuos, gana sudėtingus dalykus biomedicininėje įvairovėje.

Šiandieną, Lietuvoje vyksta diskusijos dėl dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto, dėl kurio ekspertai, konsultantai ir specialistai teikia savo išvadas tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu aspektu ir diskutuojama, dėl atskirų įstatymo projekte numatytų sąvokų atitikties teisės normoms bei teisės principams. Dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekte, kuris apima pagrindinius dirbtinio apvaisinimo principus, teigiama, kad: „visi klausimai susiję su moters dirbtiniu apvaisinimu, privalo būti sprendžiami, teikiant prioritetą būsimo vaiko teisėms“⁷⁰(2 str.). Galime daryti išvadą, kad žmogaus orumo principo taikymas, būtent, pasireiškia prioriteto suteikimu būsimo vaiko teisėms, nes pati žmogaus orumo principo esmė kyla iš žmogaus prigimtinės teisės į gyvybę.

Pasaulinė gydytojų federacija „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacija, taip pat pateikė savo išvadas, dėl dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu aspektu. Jų nuomone, tai akivaizdus žmogaus orumo principo pažeidimas. Jų teigimu, dirbtinio apvaisinimo bioetinis aspektas: „kiekvienas žmogus turi teisę gyventi pagal žmogišką orumą bet kuriuo vystymosi metu nuo pradėjimo momento iki natūralios mirties; genetika įrodė, kad žmogaus vystymasis yra vientisas procesas, kuriame nėra radikalių kokybinių vystymosi šuolių, dėl kurių vystymosi stadijas galima būtų skirstyti į „dar nežmogiškas“ ir „jau žmogiškas“⁷¹. Tai reiškia, kad žmogaus orumas yra žmoguje užkoduotas nuo jo pradėjimo momento iki jo natūralios mirties. Jie teigia, kad: „nelytiniu būdu pradedant žmogų pažeidžiamas žmogaus orumas ir neliečiamumas; kas leistina gyvūnų ir augalų dauginimosi reguliavime, negali būti leidžiama žmonių pradėjimui, nes žmogaus pradėjimas susijęs ne tik su biologiniu, bet ir dvasiniu santuokoje gyvenančių gimdytojų susijungimu; todėl žmogaus asmens prigimtis ir orumas yra prigimtinės teisės į gyvybę pagrindas“⁷².

Iš to seka išvada, kad Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos pagrindiniu argumentu, laikomas prigimtinis moralinis įstatymas, kuris kartu yra principas, išreiškiantis aukščiausią žmogaus ir jo orumo sampratą, ir žmogus turi būti gerbtinas dėl jo vidinio orumo, ir ginamas kaip tikrasis gėris. Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus

⁷⁰ Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projektas// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=225476

⁷¹ Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacija „Dėl LR dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto// <http://www.gyvybe.lt/index.php?id=35&newsid=27>

⁷² Ten pat.

gyvybę“ Lietuvos asociacijos bioteisinis aspektas: „noras turėti vaiką bet kokia kaina (nepaisant moralinių ir medicininių aspektų) nesuteikia prioriteto tėvų teisėms prieš vaikų teises; negalima vaiko paversti daiktu ar preke; dirbtinio apvaisinimo įstatymas pažeidžia kiekvieno žmogaus teisę į natūralų pradėjimą, natūralų prigimtinių vystymąsi nėštumo metu, natūralų gimdymą ir tolesnį kokybinį gyvenimą su natūralia vystymosi raida ir gyvenimo lemtimi iki natūralios mirties; jis pažeidžia žmogaus neliečiamumą, nesvarbu kokioje vystymosi stadijoje yra vaikas; tai nepagarba žmogaus orumui”⁷³. Galime daryti išvadą, kad tiek bioetinis, tiek bioteisinis aspektas yra gana kategoriškas ir argumentuotas bei akcentuojama, nenukrypti nuo žmogaus prigimties ir pagarbos žmogaus orumui, taip įgyvendinant žmogaus orumo principą.

Žmogaus orumo principo taikymas, dirbtinio apvaisinimo kontekste, išreiškiamas ir Sveikatos apsaugos darbuotojų chartijoje, kurioje teigiama, kad: „veikloje, susijusioje su gimstamumo reguliavimu, moralinis įvertinimas "priklauso ne tik nuo gerų ketinimų ir motyvų įvertinimo; jį nulemia objektyvūs kriterijai, išplaukiantys iš paties žmogaus asmens ir jo poelgių orumo; šis klausimas liečia vyro ir moters bei jų intymiausių santykių orumą; pagarba šiam orumui parodo, kiek tikra yra jų santuokinė meilė; šis ryšys glūdi santuokinės sueities vidinėje sandaroje: "žmogus negali nutraukti jo savo iniciatyva", nepažeisdamas savo asmeniui deramo orumo "ir santuokinės meilės vidinės tiesos“⁷⁴. Taigi, žmogus neturi teisės nepripažinti ir negerbti tų prasmų ir vertybių, kurios priklauso žmogiškos gyvybės esmei ir jo orumui nuo paties jos pradėjimo momento. Vadinasi, žmogaus orumas reikalauja, kad jis į pasaulį ateitų kaip vaisius santuokinės sueities t.y. tokio akto, kuris yra vienintelis deramai ir nepakeičiamai išreiškia sujungiančią ir gyvybę pradedančią sutuoktinių meilę, ir akto, kuris dėl pačios jo prigimties negali būti pakeistas kuo nors kitu. Apibendrinimui, galime pateikti: „kad ir koks didelis būtų sutuoktinių troškimas turėti kūdikį, jis nesuteikia teisės taikyti tokias technikas, kurios yra priešingos žmogiškos prokreacijos esmei ir pažeidžia naujojo žmogaus orumą; medicininė intervencija nepažeidžia asmens orumo tada, kai ji siekia pagalbėti santuokos aktui, tačiau kartais medicininė intervencija atstoja santuokinę sueitį ir šiuo atveju medikų veiksmai ne tarnauja santuokos aktui, kaip turėtų, bet pasisavina prokreacinę funkciją, o tai prieštarauja sutuoktinių ir laukiamo kūdikio orumui ir neliestinioms teisėms“⁷⁵. Tai reiškia, kad žmogaus orumo principas, taikant mechanines priemones nepažeidžiamas tik tuomet, kai jomis siekiama pagalbėti santuokos aktui, taip išsaugant būsimo gėrio orumą.

⁷³ Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacija „Dėl LR dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto// <http://www.gyvybe.lt/index.php?id=35&newsid=27>

⁷⁴ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁷⁵ Ten pat.

Taigi, iš to kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad vieninga nuomonė šiai dienai yra ta, kad žmogaus orumo principas dirbtinio apvaisinimo kontekste turi būti ginamas, vadovaujantis prigimtinė teise. Tačiau, nėra vieningos nuomonės, kokie turėtų būti apribojimai dirbtinio apvaisinimo atvejais žmogaus embrionui ir jo orumui bei kokio laipsnio apsauga turėtų būti jam suteikta. Galime teigti, kad žmogaus embriono ir jam būdingo orumo prigimties problema, apibrėžiama kaip įvairiapusė, nes ji apima ir filosofinę, ir bioetinę, ir bioteisinę šios problemos pusę, kartu gali būti nagrinėjama tiek biologiniu aspektu, kuriuo atskleidžiama žmogaus organizmo vystymosi prigimtis, tiek filosofiniu, kuris apima konceptualią asmens, žmogaus ir jo gyvybės bei jos vidinio orumo apibrėžtį, tiek bioteisiniu, kuris apibrėžia embriono ir jam būdininio orumo teisinio statuso ribas. Taigi, žmogaus orumo principas dirbtinio apvaisinimo kontekste, šio principo implikacija į biomedicinos sferą yra šiai dienai neišbaigta ir aktuali tema, kuriai reikalinga platesnė analizė bei atskiras tiek biotetinis, tiek bioteisinis argumentavimas.

6.2. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPAS GENŲ TECHNOLOGIJŲ AKIVAIZDOJE

Genų inžinerija yra viena iš naujausių mokslo sričių. Kiekviena gyva būtybė yra sudaryta iš milijonų ląstelių, kiekviena tokią ląstelę valdo branduolys, o kiekviena ląstelė priklausomai nuo jos paskirties atlieka skirtingas funkcijas. Pagrindinis ląstelės šaltinis yra genas, kuris sudarytas iš koduotos DNR formuojančių molekulių sekos. Iššifruoti genetiniai kodai sudaro galimybę surasti atskirus genus, kurie yra atsakingi už tam tikros ligos išsivystymą. Genų technologijos jau leidžia šiandieną skaidyti DNR ir tuo pačiu atveria technines ir medicininės galimybes, tačiau bioetinis bei bioteisinis vertinimas gana sudėtingas. Žmogaus orumo principo taikymą genų technologijų akivaizdoje analizuosime, pasitelkiant į pagalbą šiuos teisės aktus: Žmogaus teisių ir biomedicinos konvenciją, Visuotinę žmogaus genomo ir teisių deklaraciją bei Sveikatos apsaugos darbuotojų chartiją.

Taigi, žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijoje teigiama, kad: „draudžiama bet kokia asmens diskriminacija dėl jo paveldimų genetinių savybių“⁷⁶ (11 str.) Taip pat konvencija įtvirtina nuostatą, kad: „procedūros, veikiančios žmogaus genomą, gali būti atliekamos tik profilaktikos, diagnostikos ar gydymo tikslais ir tik su sąlyga, kad jomis nesiekama pakeisti palikuonių genomo“⁷⁷ (13 str.). Bene vienintelė bioetiška intervencija, kurios metu nepažeidžiamas žmogiškas orumas ir kuri yra

⁷⁶ Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija//Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.

⁷⁷ Ten pat.

priimtina bei leidžianti įsiterpti į žmogaus DNR, tai siekimas terapinių tikslų, kai yra nustatomas patologinis genas, ir visiškai būtų atvirkščiai genetiškai rekonstruoti žmogaus DNR, naudojant selekciją, kurios metu užkertamas kelias genetiniai įvairovei ir taip būtų pažeidžiamas žmogaus orumas. Konvencijoje, taip pat, teigiama, kad: „tyrimai, kuriais nustatomos geninės ligos arba atpažįstamas asmuo, turintis geną, nulemiantį genetinį susirgimą, ir tyrimai kuriais atskleidžiamas polinkis ir jautrumas ligoms, gali būti atliekami tik sveikatos apsaugos ar mokslo tikslais, siekiant apsaugoti sveikatą, ir panaudojamai reikalingoms geninėms konsultacijoms teikti“⁷⁸ (12 str.). Galime teigti, kad rekonstruojant žmogaus DNR, ne terapiniais tikslais, būtų pažeidžiamas žmogaus orumo principas, žmogaus identitetas, autonomija ir jo neliečiamumas. Taigi, teisėtas įsiterpimas į žmogaus genomą negali būti pateisinamas jokia mokslinė, ideologine ar socialine prasme, išskyrus gydomąją naudą, taip kartu apsaugant žmogaus orumo principą. Pateisinančios intervencijos, kurios apima kartu ir žmogaus orumo principo įgyvendinimą genų technologijų srityje, gali būti tokios, kurių tikslas – pagalba negimusiam vaikui ir susiję su natūraliu jo vystymusi. Bioetinių ir bioteisinių genetinių tyrimų vertinimą, kuris susijęs su žmogaus orumo principo koncepcija, galime atskleisti per šias žmogaus DNR rūšis: „a) prenatalinis genetinis tyrimas – susijęs su dar negimusiu asmeniu; b) posnatalinis genetinis tyrimas – apima jau gimusį asmenį“⁷⁹. Toliau, žmogaus orumo principo taikymą genų technologijų akivaizdoje, aptarsime prenatalinio genetinio tyrimo kontekste.

Taigi, prenatalinį tyrimą galime apibūdinti „kaip eilę veiksmų ir procedūrų, kurios padeda gauti informaciją apie tikimybę pagimdyti vaiką, turintį genetinių sutrikimų“⁸⁰. Prenatalinio tyrimo tikslas yra visuomet pateisinamas tiek motinos, tiek vaiko atžvilgiu ir visuomet išlaiko savotišką orumo prezumpciją. Prenatalinio genetinio tyrimo bioetiškumas ir kartu moralumas, bei su tuo susijusio žmogaus orumo principo vertinimas pasireiškia tame, kad šiuo tyrimu norime apsaugoti ir išvengti nepageidautinų defektinių genų perdavimo vaikams rizika, suteikiame išankstinę gydymo galimybę, siekiant išvengti neigiamų pasekmių, apsaugant tėvus ir būsimą dar negimusią asmenybę ir jos žmogišką orumą. Prenatalinė diagnostika prieštarautų moralės ir orumo principui tuomet, jei tyrimų rezultatu būtų siekiama aborto, nes „yra aišku, kad įstatymai, leidžiantys abortus dėl genetinių priežasčių, yra šėtoniška idėja, kuri atveria galimybę vykdyti biotechnologines manipuliacijas su žmonėmis ir iš esmės pažeidžia žmogaus orumą ir žmogišką prigimtį“⁸¹, tai reikštų kaip bandymą šiuos du dalykus susieti į visumą, kaip neišvengiamą pasirinkimą, tai jau apimtų nusikaltimą veiktį,

⁷⁸ Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija//Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.

⁷⁹ Narbekovas A. Bioetika. – Kaunas: VDU, 2005. P. 61.

⁸⁰ Szawarski Z. Etika ir prenatalinis patikrinimas//Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija Bioetikos klausimais: konferencijos tezės. - Vilnius 2002 lapkr., 11-12 d., P. 104.

⁸¹ Ten pat. P. 110.

o pats veiksmas būtų nepateisinamas ir neleistinas, tuo pačiu būtų nusižengiama žmogaus orumo principui. Bioetinis ir bioteisinis prenatalinių tyrimų pripažinimas yra civilizacijos reiškinys, kuris pagrįstas genetinėmis manipuliacijomis, kurias atliekant gali būti pažeidžiamas pagarbos žmogaus laisvo pasirinkimo ir žmogaus orumo principas. Taip pat, reikėtų paminėti, kad Lietuvoje pateiktas Seimui svarstyti, gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektas, tai dar vienas svarbus žingsnis sprendžiant žmogaus gyvybės apsaugos klausimą bioetiniu ir biotesiniu lygmeniu.

Kitas svarbus akcentas, kuris apimtų žmogaus orumo principo įgyvendinimą, genų technologijų akivaizdoje bioetiniu ir biotesiniu lygmeniu, tai žmogaus embrioninių kamieninių ląstelių tyrimai, kurie susiję su žmogaus embrionu, kaip gyvybės pradžios ląstele, kuri palaipsniui virsta žmogumi ir jau turi savyje užkoduotą, tik jai būdingą vidinį orumą. Žmogaus genomo tyrimams, kurie susiję su gyvybės pradžia, bioetiniam ir biotesiniam vertinimui galima pasitelkti vienintelį ir unikalų bioetikos instrumentą, tai Visuotinę žmogaus genomo ir teisių deklaraciją, priimtą 1977 metais lapkričio mėnesį UNESCO Generalinėje konferencijoje ir 1988 metais gruodžio mėnesį patvirtintą Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje. Šiandieną, Lietuvoje vyksta diskusijos, dėl embriono ir genomo apsaugos įstatymo projekto ir tai rodo dar vieną svarbų žingsnį, sprendžiant žmogaus genomo, o kartu ir žmogaus orumo principo įtvirtinimą nacionalinėje teisės aktų sistemoje.

Taigi, Deklaracijos pradžioje A skyriuje „Žmogaus orumas ir genomas“ teigiama, kad: „Žmogaus genomas yra visos žmonijos narių principinės vertybės, o taip pat jų prigimtinio orumo ir skirtingumo pagrindas. Simboline prasme – tai žmonijos paveldas“⁸². Straipsnis yra nuoroda į tai, kad žmogaus genomas yra žmogaus orumo principo pagrindas, ir kad žmogaus genomas nors ir simboline prasme, bet yra žmonijos paveldas. Tai reiškia, kad žmogaus genomas apima žmonių giminę kaip visumą, o jo tyrimai ir panaudojimas turi būti vykdomi dabartinių ir būsimų kartų naudai, bei užtikrinant žmogaus orumo principo apsaugą. Toliau deklaracijoje teigiama, kad: „a) kiekvienas asmuo turi teisę į orumo bei teisių pagarbą nepriklausomai nuo asmens genetinių charakteristikų; b) šis orumas reikalauja, jog individai nebūtų apibūdinami vien tik jų genetinėmis charakteristikomis, o būtų gerbiamas jų unikalumas bei skirtingumas“⁸³. Šie abu teiginiai reiškia, kad žmogaus orumas yra žmogaus gyvenimo ir žmogaus teisių pagrindas. Žmogaus orumo principą įtvirtina ir kiti Deklaracijos straipsniai, kaip 6, 10, 11, 12, 15, 21, 24, kurie apibrėžia ir draudžia veiklą, prieštaraujančią žmogaus orumo principui, kuri susijusi su žmogaus embrioninių kamieninių ląstelių genetinėmis manipuliacijomis.

⁸² Ryuichi I. Bioetika ir žmogaus teisės//Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija Bioetikos klausimais: konferencijos tezės. - Vilnius 2002 lapkr., 11-12 d., P. 21.

⁸³ Ten pat.

Taip pat, žmogaus orumo principo taikymas, genų technologijų aspektu atskleidžiamas Sveikatos apsaugos darbuotojų chartijoje, kurioje teigiama, kad: „moralės požiūriu visiškai skiriasi grynai gydomosios manipuliacijos, kurių tikslas išgydyti ligą, sukeltą genetinių ar chromosominių anomalijų (genų terapija), nuo manipuliacijų, keičiančių žmogaus genetinį paveldą, kad genomą keičiančios manipuliacijos yra neleistinos; kita vertus, įsikišimas, kuris nėra tiesiogiai gydomasis, bet kurio tikslas yra "sukurti žmonių, atrinktų pagal lytinius požymius ar kitokias nustatytas savybes", kuris keičia individo ir žmonių rūšies genotipą, "pažeidžia žmogaus asmens orumą, jo neliečiamumą ir identitetą“⁸⁴. Darome išvadą, kad manipuliacijos keičiančios žmogaus genomą ir žmonių rūšies genotipą yra draudžiamos, nes tai pažeidžia žmogaus neliečiamumą, jo identitetą ir žmogaus orumo principą.

Apibendrinant, žmogaus orumo principo taikymą genų technologijose, jo atskirus aspektus, kurie apima sąvoką „žmogaus orumas“ ir kuri yra viena iš esminių jos sąvokų, galime daryti išvadą, kad žmogaus orumo principas yra laikomas svarbiu žmogaus prigimtinių teisių pagrindu, kad gyvybės mokslų ir technologijų vystymo būdai, jų taikymas turi būti atliekami išlaikant pagarbą žmogaus orumui ir žmogaus teisėms, taip pat negalime nusižengti žmogaus integralumui, jo žmogiškumo sąvokai ir žmogaus paveldui.

6.3. ŽMOGAUS ORUMO PRINCIPAS EUTANAZIJOS IR PALIATYVIOS MEDICINOS ATVEJU

Žmogaus orumo ir asmens gėrių apsaugos klausimas, sergant ir mirštant visuomet buvo ir dabar yra diskusijos objektas. Skirtingais laikais, šio klausimo supratimui, buvo kreiptinas dėmesys daugiau filosofine, etine prasme, bet ne teisine. Sparčiai vystantis biotechnologijoms, medicinai sparčiai žengiant į priekį, prasidėjo šioje srityje revoliucija, nes reikėjo pateikti teisinius sprendimo būdus, siekiant apsaugoti žmogaus prigimtines vertybes, sukurti apsaugos mechanizmus, kad visuomenės ir mokslo interesai nebūtų aukščiau žmogaus interesų. Mokslo pažanga paskatino išplėsti sekančių sąvokų, tokių kaip eutanazija ir paliatyvi medicina terminų išaiškinimą tiek siaurąją, tiek plačiąją prasme. Neatsitiktinai šios sąvokos pasirinktos nagrinėjamoje temoje, nes šių

⁸⁴ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

sąvokų kontekste, sprendžiami žmogaus prigimčiai aktualūs klausimai, kurie susiję su žmogaus orumo principo įgyvendinimu bioetiniu ir bioteisiniu lygmeniu.

Tema, žmogaus orumo principas eutanazijos ir paliatyvios medicinos kontekste, analizuosime tam tikra seka: žmogus – liga – medikas, jo profesija, žmogaus orumas jam susirgus, po to pereisime prie atskirų žmogaus orumo principo atskleidimo eutanazijoje ir paliatyvioje medicinoje aspektų.

Taigi, visais laikais mediko profesija įpareigojo mediką atitinkamai elgtis tuomet, kai žmogus kreipiasi į profesionalios pagalbos. Medikas turėtų dėti pastangas ir elgtis taip, kad nebūtų pažeistas žmogaus orumas, kad žmogus nesijaustų atstumtas. Ligonis, pirmiausia yra sergantis žmogus, nors medikui ir nepažįstamas, bet kuriam jis turi pritaikyti savo žinias, žmogus, kuriam reikalingas supratingumas, galbūt net savotiška žmogiška ir nuoširdi užuojauta. Todėl, mediko profesiją galime apibrėžti kaip savotišką pasišventimą, kuris neatsiejamas nuo meilės, dėmesio, supratimo, mokėjimo paguosti, geranoriškumo, kantrybės, diskusijos. Medikas turėtų ne tik suteikti kompetentingą medicininę pagalbą, bet priimti žmogų su jo rūpesčiu, užjausti jį ir parodyti pagarba jo žmogiškam orumui. Medikas yra asmuo, kuriam priklausytų ypatinga moralinė pareiga ir atsakomybė, savo sprendimus palenkti tik asmens gėrio naudai. Medikas turi atitinkamas pareigas ir privalo gerbti žmogaus teises ir žmogaus orumą. Medikas neturėtų naudotis aplinkybėmis tik mokslo labui, bet patį mokslą turi panaudoti žmogaus gerovei. Būtent, mediko profesija turėtų būti veiksnys, kuris biomediciną priartintų prie moralinio statuso bei žmogaus orumo pripažinimo ir tokiu būdu padėtų jai laikytis bioetikos ir bioteisės normų. Taigi, aptarėme vieną kertinį dalyką, kurį sąlygoja – žmogus – liga – medikas, jų tarpusavio sąsają.

Kadangi, žmogaus ligą sąlygoja jos tęstinumas, tai ji gali būti skirtingo sunkumo laipsnio ir nuo to priklauso tolimesnis žmogaus, kaip vertybės pripažinimas, jo orumo vertinimas. Dažniausiai liga nesirenka žmonių, ji tiesiog užklumpa jį netikėtai, tuomet ji turi savyje tęstinumą arba baigtumą t.y. baigiasi mirties apibrėžtyje. Medikas šiuo atveju turi jausti atsakomybę taip pat, kaip ir bet kuriuo kitu žmogaus gyvenimo momentu. Taigi, padėjimas žmogui numirti, tai reikštų padėjimą žmogui intensyviai išgyventi mirtį, kaip jo paskutinę gyvenimo fazę, nes „mirtis priskiriama gyvybei kaip jos galutinė fazė ir privalo būti gerbiama kaip jos paskutinis momentas“⁸⁵. Todėl, kaip įmanoma, jei žmogus, kuris pageidauja numirti, turėtų sudaryti jam galimybę užbaigti savo gyvenimą šeimoje, kartu pasirūpinti atitinkama sanitarine priežiūra, taip parodant išskirtinę pagarbą žmogaus orumui. Teisė gyventi mirtinai sergančiam, tai „teisė mirti giedrai, išlaikant žmogišką orumą“⁸⁶. Taigi,

⁸⁵ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁸⁶ Ten pat.

žmogui numirti oriai, tai nereiškia teisės nusižudyti ar nužudyti kitą, bet reiškia teisę išgyventi mirtį žmogiškai su jam deramu orumu, nevengiant jos, o priimant ją kaip prigimtinės baigties procesą.

Diskursas dėl eutanazijos vyksta nuo medicinos atsiradimo. Eutanazijos terminas kildinamas iš dviejų graikų kalbos žodžių *eu* „geras“ ir *thanatos* „mirtis“, tai reiškia „gera mirtis“ arba „laiminga mirtis“. XVI a. „eutanazija“ įvedama kaip medicinos terminas. XIX a. „eutanazija“ įgijo aktyvaus žmogaus gyvybės nutraukimo reikšmę ir siejosi su terminais „švelni mirtis“, „mirtis asmens prašymu“, „teisė mirti“, „malonės mirtis“, „marinimas iš gailesčio“⁸⁷. Šiais laikais eutanazija įgyja kitokią reikšmę ir jos apibrėžimas nėra vienareikšmis. Eutanazija gali būti apibrėžiamos skirtingos situacijos, tačiau dažniausiai eutanazijos apibrėžimas atspindi jos bioetinį ir bioteisnį vertinimą. Tai reiškia, kad eutanazijos terminas gali turėti skirtingas reikšmes ir gali būti skirtingai suprantamas. Kadangi, eutanazijos apibrėžimas turi savyje daugiareikšmį charakterį, tai kiek sudėtingesne tampa tiek bioetinė, tiek bioteisinė diskusija. Diskursas, dėl žmogaus orumo principo eutanazijos kontekste, išvedamas iš gyvybės nutraukimo bioetinių, bioteisinių ir prevencinių aspektų.

Su eutanazijos ir žmogaus orumo sąvoka susijusi gyvybės nutraukimo etika, kuri apima svarbiausią klausimą bioetikos ir bioteisės požiūriu: ar gali būti pateisinama ir leistina žmonėms nutraukti savo arba kitų žmonių gyvybę ir kaip tai siejasi su žmogaus orumo principu? Atsakymą rasti, palengvintų medicinos etikos tradicijų argumentai: „a) argumentai už gyvybės nutraukimą; b) argumentai prieš gyvybės nutraukimą“⁸⁸. Vieną iš argumentų už gyvybės nutraukimą būtų galima įvardinti, kaip paties asmens norą, kuris susijęs su savarankišku individo noru ir moraliai yra pateisinamas, jo kaip asmens orumo ir autonomiškumo atžvilgiu. Vadinasi, tokiam norui, žmogus turi būti pajėgus duoti sutikimą, nes turi būti aišku, kad noras numirti yra išsakytas tvirtai apsisprendus, atvirai išsakomas ir pagrįstas asmens laisva valia. Asmens apsisprendimo svarba lemia skirtumą tarp atskirų eutanazijos rūšių, kai žmogus pats prašo gyvybės nutraukimo ir kai nepaisoma žmogaus valios, tuomet pažeidžiamas žmogaus orumo principas. Todėl, sprendimo iniciatyva dėl eutanazijos, vis tik turėtų priklausyti pačiam žmogui. Žmogaus vertinama pagarba gyvybei ir savo orumui, turėtų būti priešpastatoma norui mirti, net ir ypatingomis aplinkybėmis, kai artėja mirties neišvengiamas procesas, kai žmogų apima fizinis silpnumas ir jo orumą žeminančios kančios, kurių jis nebegali įveikti. Šiuo atveju, žmogui priklausytų, tik jam pačiam surasti pakankamai priežasčių apsispręsti, dėl savo gyvybės ir priimti savarankiškai sprendimą, norėti toliau gyventi ar ne. Šis žmogaus apsisprendimas gali sietis su skausmu, negalia, fizinėmis bei dvasinėmis kančiomis, įsitikinimais ar žmogiško orumo praradimu. Tačiau, šiam argumentui galimas prieštaravimas, nes

⁸⁷ H. A. M. J. ten Have, R. H. J. ten Meulen, E. van Leeuwen. Medicinos etika. – Vilnius: Charibdė, 2003. P. 360.

⁸⁸ Ten pat. P. 368 – 380.

asmens noras numirti, galėtų būti kaip pagalbos ir paramos prašymas „kylantis iš žmogaus širdies, kai didžiausia kančia yra visai šalia mirties, ypač kai patiriama pagunda pasiduoti nevilčiai ir tarsi išnykti joje, tai draugystės, užuojautos ir paramos išbandymas, tai pagalbos padėti išlaikyti viltį, žlugus visoms žmogiškoms viltims“⁸⁹, ir tuomet, tokio prašymo, negalime prilyginti prašymui atlikti eutanaziją bei nusižengti žmogaus orumo principui. Kadangi, žmogaus autonomija yra gerbtina, tai ir žmogaus sprendimas oriai numirti „negali reikšti teisės nusižudyti ar nužudyti kitą, bet reiškia teisę išgyventi mirtį žmogiškai bei krikščioniškai ir neventgi jos bet kuria kaina“⁹⁰ taip pat yra etiškai gerbtinas. Tačiau, kaip šis asmens noras turėtų būti įgyvendinamas žmogaus orumo principo ir eutanazijos kontekste, šiandieną tampa diskusijų ir prieštaravimų objektu.

Taigi, iš to seka išvada, kad eutanazijos motyvui neturėtų būti suteikiamas lemiamas vaidmuo, kai žmogus, nors ir savo noru nusprendžia pasirinkti mirtį, jog jis prarado savarankiškumą ir jam būdingą orumą, o reikėtų rasti prieš argumentų tokiam žmogaus norui. Kitas argumentas – paties asmens interesai, taip pat susijęs su gyvybės nutraukimu ir jos bioetiniu vertinimu. Tokį sprendimą žmogus galėtų priimti tuo atveju, kai jis pasveria, kad „viską pasvėrus mirti jam naudingiau negu gyventi“⁹¹. Šiuo atveju, žmogaus, kuris svarsto galimą pasirinkimą gyventi ar mirti, sprendimą gali įtakoti įvairūs veiksniai tokie, kaip nepakankama gyvenimo kokybė, nepakeliamos kančios, žmogaus orumą menkinantis gyvenimas, tačiau šie veiksniai, neturėtų įtakoti eutanazijos pasirinkimo ir būti išėities tašku iš tokios padėties. Nutraukti gyvybę paties asmens interesais galėtų būti moraliai leistina ir pateisinama „tik riba tarp eutanazijos ir neprašyto gyvybės nutraukimo turi būti labai aiški; moraliai nėra pateisinama, kad kažkas manytų turintis teisę disponuoti kito asmens gyvybe, kai šis negali pats savimi rūpintis; kas atitinka asmens interesus, kitiems sunku spręsti“⁹². Iš to seka išvada, kad nors gailestingumas žmogui nėra peiktinas motyvas, tačiau tai nepakankamas pagrindas nutraukti gyvybę, tuo pačiu pažeidžiant žmogaus orumo principą.

Kadangi, žmogus vienintelis gali nuspręsti, ar jo padėtis beviltiška, žeminanti jo orumą ar nepakeliamą, todėl reikėtų, kad žmogaus interesai sprendžiant eutanazijos klausimą nesusipintų su kitų interesais. Paskutinis argumentas už gyvybės nutraukimą yra medicininė atsakomybė. Šio argumento pagrindas yra paremtas medicinos technologijų pažanga ir nukreiptas nuo jos, kad „žmonės gali mirti tik patys paėmę gyvybę į savo rankas“⁹³. Tačiau, jei medicina pati iškėlė

⁸⁹ Meilius K. Narbekovas A. Juškevičius J.//Teisė numirti ir testamentinis įgaliojimų ribotumas. – Vilnius: LKMA Metraštis, 2002. T. 21. P. 303.

⁹⁰ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁹¹ H. A. M. J. ten Have, R. H. J. ten Meulen, E. van Leeuwen. Medicinos etika. – Vilnius: Charibdė, 2003. P. 371.

⁹² Ten pat. P. 372.

⁹³ Ten pat. P. 373.

eutanazijos problemą, siekdama išsaugoti gyvybę ir pratęsti gyvenimą, tai ir neturėtų pamiršti bei šalintis nuo atsakomybės, ir nuo pagalbos gyventi turėtų padėti pereiti į pagalbą mirti, išlaikant pagarbą žmogui ir pirmenybę teikiant žmogaus orumo principui.

Argumentai prieš gyvybės nutraukimą, kaip nereikalingumas, nuožulnioji plokštuma, pasekmės kultūrai, susiję su pagarba gyvybei ir jos orumui. Pagarba gyvybei susijusi su biomedicinos etikos tradicija, kuri iškelia žmogaus gyvybės ir su ja susijusio orumo apsaugą. Vadovaujantis medicinos etikos tradicija, žmogus negali valdyti savo gyvybės, kaip kitus dalykus, negali naudotis savimi kaip priemone ir gyvybė negali būti autonomiško subjekto nuosavybė, kurios jis galėtų atsisakyti, net jei tai būtų kildinama iš paties žmogaus orumo pozicijų.

Apibendrinant, galime daryti išvadą, kad išvardinti argumentai, tiek už, tiek prieš gyvybės nutraukimą, nėra tokie svarūs, kuriais galima būtų pagrįsti ir pateisinti eutanazijos įteisinimą, žmogaus orumo principo kontekste. Nors, autonomiško žmogaus atžvilgiu atsiranda tam tikro jo apsisprendimo ribojimas, kai sprendžiamas klausimas tarp gyvybės ir mirties pasirinkimo, žmogus neturėtų pamiršti savo prigimtinio orumo, kaip vertybės.

Toliau, pasitelkus į pagalbą atskiras eutanazijos formas, paanalizuosime žmogaus orumo principo taikymą. Taigi, eutanazija gali būti apibrėžiama, kaip: „a) aktyvioji; b) pasyvioji; c) savanoriška; d) nesavanoriška; e) priverstinė“⁹⁴. Aktyvioji eutanazija yra tuomet, kai gydytojas tikslingai kažką padaro, kad ligonis numirtų. Šiuo atveju kalbėti apie pagarbą žmogaus orumo principui yra beprasmiška, nes tai nusižengiama žmogaus teisėms ir tai įvardijama kaip nužudymas. Pasyvioji eutanazija susijusi su tam tikro gydymo netaikymu, tai yra nepadaroma kažkas, o pasekmės yra žmogaus mirtis, žmogaus orumo principas sumenkinamas ir šiame eutanazijos apibrėžime. Savanorišką eutanaziją galime apibrėžti, kaip paties asmens prašymą numirti, taip paliekant žmogui pačiam įvertinti savo asmens orumo svarbą, bet klausimas ar tai gali būti pateisinamu dalyku, pasilieka atviras. Nesavanoriška eutanazija yra tuomet, kai ligonis dėl savo būklės tiesiog negali paprašyti, o rezultatas taip pat yra žmogaus mirtis. Šiuo atveju, taip pat susiduriame su žmogaus teisių ir orumo principo pažeidimu. Priverstinė eutanazija yra tuomet, kai visiškai nepaisant žmogaus norų jis paprasčiausiai gali būti nužudomas. Tiek aktyvios, tiek pasyvios eutanazijos atveju ypatingos išskirtinumo ribos nėra, nes kažką daryti ar nedaryti, nors ir skirtingu būdu, vis tiek pasekmės yra žmogaus mirtis. Šiais abejais atvejais, galima skirtingai apibrėžti mirties priežastį, kuri gali būti kaip pasekmė, intervencijos į žmogų ir jo orumą arba susilaikymas nuo tam tikrų terapinių

⁹⁴ Narbekovas A. Bioetika. – Kaunas: VDU, 2005. P. 81.

veiksmų, tačiau intencija išlaiko tą patį pavidalą – žmogaus gyvybės nutraukimas dar iki natūralios jo mirties, o tai reiškia ir jo orumo principo pažeidimą. Nors, savanoriškos ir nesavanoriškos eutanazijos formos fenomenologiškai yra skirtingos ir turi esminius skirtumus, tačiau bioetiniu ir bioteisiniu požiūriu abi turi bendrą koncepcinį pagrindą. Taigi, savanoriška eutanazija, tai aktyvios ir pasyvios jos formos taikymas subjektams, kurie galėtų būti pajėgūs išreikšti laisvą valią numirti. Tai reikštų, kad gydytojas žmogaus prašymu gali atlikti intervenciją arba susilaikyti nuo tokio veiksmo taikymo. Savanoriškos eutanazijos atveju įterpiamas autonomijos principas, kuris duoda pagrindą žmogaus orumo principo įgyvendinimui visame sudėtingame eutanazijos kontekste. Tuo tarpu, nesavanoriška eutanazija, kuri reiškia eutanaziją be žmogaus sutikimo, tai aktyvios ir pasyvios jos formos taikymas subjektams, kurie negali išreikšti laisvos valios ir tokiu būdu pagreitinama subjektų mirtis, tuo pačiu pažeidžiamas žmogaus orumo principas. Galime išskirti, keletą nesavanoriškos eutanazijos formų: „nenorima“ eutanazija, kuomet subjektas, kuriam taikoma eutanazija pajėgus išreikšti savo valią, bet jos neišreiškia arba jo niekas neklausia ir „nevalinga“ eutanazija, kuomet subjektas nepajėgus išreikšti savo valios ir jos nėra išreiškęs praeityje⁹⁵. Kaip matome, abejose eutanazijos formose, nepaisoma žmogaus apsisprendimo teisės, nekreipiama dėmesio į autonomijos principą, pažeidžiamas žmogaus orumo principas, jo vertingumas. Bioetiniu ir bioteisiniu požiūriu, skirtumo tarp aktyvios ir pasyvios eutanazijos nėra, nes veiksmai, kad ir kokie jie būtų atliekami arba atvirkščiai, būtų nieko nedaroma, jais siekiama to paties tikslo, tai nutraukti žmogaus gyvybę.

Galime daryti išvadą, kad visos paminėtos eutanazijos formos neturėtų būti pateisinančios tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu lygmeniu, vertinant žmogaus orumo principo aspektu. Visos eutanazijos formos, vienu ar kitu būdu yra nukreiptos į žmogaus natūralios, orios mirties paankstinimą bei susiję su žmogaus orumo principo pažeidimu. Galime teigti, jog niekas neturi teisės nuspręsti už žmogų, apart jo laisvos valios išraiškos, apie jo gyvybės ir jo orumo vertingumą. Nei viena eutanazijos forma, neturėtų būti kaip pasiūla natūralios žmogaus mirties paankstinimui, tiek iš medikų, tiek iš trečiųjų asmenų pusės, net ir prieš pastatant žmogaus kančias nepagydomos ligos atveju, nes medicinos biotechnologijų pažanga leidžia taikyti priemones, kurios leistų žmogui numirti natūralia mirtimi, išlaikant jo žmogišką orumą.

Atskleidus, žmogaus orumo principą eutanazijos kontekste, pereiname prie kitos aktualios temos, kurioje analizuosime žmogaus orumo principo taikymą paliatyvioje medicinoje, kuri apima slaugą,

⁹⁵ Narbekovas A. Pasyvios eutanazijos ir užsispyrėliško gydymo netaikymo skirtumas// <http://www.google.lt/search?hl=lt&q=pasyvios+eutanzijos+ir+u%C5%BEsispyr%C4%97li%C5%A1ko+gydymo+netaikymo+skirtumas&btnG=Google+Paie%C5%A1ka&meta=>

priežiūrą, pagalbą teikimą. Taigi, šiai dienai, kaip žmogaus orumo principo apibrėžtį atitinkančią alternatyvą siūlomai eutanazijai, galime pateikti paliatyvią mediciną ar slaugą. Kadangi žmogus, visų pirma, yra dvasinė ir kūniška būtybė, o jo gyvybė ir jam būdingas orumas yra aiškiai suvokiamas, tuomet tampa savaiame suprantamas dalykas, kad pagalba žmogui, taip pat turi būti kompleksinė, nes „paliatyvi medicina, taikydama ligos simptomus slopinančias priemones, siekia palengvinti ligonio fizinę būseną, o rūpestingo bei nuoširdaus slaugymo ir buvimo šalia dėka padeda įveikti dvasines kančias, kurios pasireiškia baime, depresija, pykčiu, nusivylimu, vienišumu“⁹⁶. Paliatyvioji medicina visame pasaulyje įgauna vis didesnę visuomenės susidomėjimą, nes jos akivaizdi nauda, apima žmogaus, kaip didžiausios vertybės, kaip jo žmogiško orumo išsaugojimą iki jo gyvenimo pabaigos. Nors, paliatyvioji medicina formavosi atskirai nuo tradicinės medicinos, tačiau yra viena iš naujausių ir greičiausiai į priekį žengiančių disciplinų.

Paliatyvią mediciną, galime apibrėžti kaip specialią priežiūros formą, kuri apima įvairias medicinos disciplinas, tam kad užtikrintų paciento, kuris serga nepagydoma liga, fizinę bei psichologinę gerovę, o tai kartu siejasi su žmogiško orumo išsaugojimu. Žmogaus orumo principą paliatyvios medicinos atveju, atskleisime paliatyvios pagalbos kontekste. Paliatyvi pagalba susijusi su paliatyvaus gydymo sąvoka – tai graikų kalbos žodis, palijum – apsiaustas, nepagydomų ligonių pagalba – „neperspektyvūs“ ligoniai ir nepagydomi. Į paliatyvią pagalbą įeina: ligą modifikuojančios terapijos tokios, kaip chirurgija, chemoterapija, hormonų terapija, kuriomis siekiama, kaip įmanoma labiau reabilituoti ligonius.

Žmogaus orumo principas paliatyvioje medicinoje, atskleidžiamas per pagrindinį paliatyvios pagalbos tikslą, kuris: „skatina medikus teikti ligoniniams pagalbą, kad asmenys, sergantys nepagydoma liga, gyventų oriai, taikiai ir visavertiškai per visą ligos laikotarpį“⁹⁷. Taigi, paliatyvios pagalbos pagrindinis tikslas yra nukreiptas į žmogaus visavertį ir orų gyvenimą per visą jo ligos laiką, kartu atskleidžia paliatyvios pagalbos esmę, paliatyvios medicinos kontekste. Tam kad būtų pasiektas paliatyvios pagalbos tikslas, paliatyvios pagalbos misija turėtų priklausyti kvalifikuotiems gydytojams, taip pat slaugytojams, kurie turėtų išmanyti mediciną, onkologiją, farmakologiją, psichoterapiją, taip pat turėtų praktinių slaugos įgūdžių.

Žmogaus orumo principas paliatyvioje medicinoje, taip pat atskleidžiamas per pagrindines paliatyvios pagalbos užduotis, tai pagalbos teikimas žmonėms, kurie serga progresuojančia, įsisenėjusia liga, nes „liga nėra vien tik mediciniškai aprašomas klinikinis faktas; ji atspindi

⁹⁶ Narbekovas A. Meilius K. Paliatyvus gydymas – alternatyva eutanazijai//Sveikatos mokslai. 2002, Nr. 5(21).P 46.

⁹⁷ Šiškevičius A. Paliatyvioji pagalba. – Kaunas: KMU, 2004. P. 15.

žmogaus kaip ligonio būseną⁹⁸, padėjimas jiems išvengti kančių bei mažinti jas, nes „būdama neatskiriama aukščiausios asmenybės vertės dalis, kūniškoji gyvybė savo prigimtimi atspindi žmogaus būklės trapumą; jis ypač pasireiškia liga ar skausmu, kuriuos asmens visuma išgyvena kaip kančią⁹⁹, bei raginimas nepamiršti jų prigimtinio orumo išsaugojimo ir pagarbos gyvybei.

Kadangi, paliatyvioji pagalba yra susijusi su nepagydomai sergančiais asmenimis, kurie reikalauja ypatingos priežiūros bei pagarbos žmogaus orumui, tai pagrindinis jos akcentas yra žmogaus gyvenimo kokybės, o ne žmogaus gyvenimo laiko prailginimas. Todėl, mirtinai sergančiajam žmogui „turi būti taikomos gydomosios priemonės, palengvinančios mirties kančią, turima omenyje paliatyvias ir simptomines priemones¹⁰⁰, taip kartu išlaikant pagarbą žmogaus gyvybei ir jo žmogiškam orumui.

Žmogaus orumo principas, paliatyvioje medicinoje, išreiškiamas paliatyvios pagalbos pagrindinių uždavinių ir principų kontekste. Išskiriami šie pagrindiniai paliatyvios pagalbos uždaviniai, kurie persipina su paliatyvios pagalbos principais: „a) tenkinti mirštančių ligonių fizinius, emocinius, dvasinius ir socialinius poreikius; b) mažinti, stengtis išvengti skausmo ir palengvinti ar išvengti kitų simptomų; c) paremti ligonį ir jo šeimą arba kitus pagalbos teikėjus kaip visumą; d) gerbti ligonio teisę laisvai pasirinkti paliatyvios pagalbos būdą ir kt.¹⁰¹. Kaip matome, paliatyvios pagalbos tiek uždaviniai, tiek principai duoda nuorodą į žmogaus kaip vertybės ir jo žmogiško orumo išsaugojimą, jo gyvenimo kokybės pilnavertiškumą, tenkinant jo fizinius, emocinius bei dvasinius poreikius.

Taigi, kaip matome, pagrindiniai paliatyvios pagalbos uždaviniai susiję su ligonių fizinių, emocinių, dvasinių ir socialinių poreikių tenkinimu, skausmo palengvinimu ir mažinimu, taip siekiant užtikrinti pagarbą žmogui ir žmogiškam orumui. Tinkamas gydymo priemonių parinkimas, tinkamas skausmo malšinimo priemonių taikymas, be abejo, siejasi su pagarpa žmogaus orumui. Kadangi, paliatyvioji pagalba apima santykius ligonio, jo artimųjų ir slaugytojo, tai pastarųjų užduotis yra pasirūpinti žmogumi, kad jo gyvenimo kokybė nebūtų atribota nuo jo žmogiško orumo, kad jis galėtų jaustis visaverčiu žmogumi nepaisant savo ligos. Žiūrint iš pastarųjų pozicijų, bendruomenė turėtų rūpintis mirštančiais, su asmens orumą atitinkančia pagarpa, į kiekvieno žmogaus netektį turėtų žiūrėti kaip į visuminę netektį. Taigi, manytume, kad žmogaus orumo principas paliatyvioje medicinoje, turėtų apimti aplinkinių pareigą, kuri turėtų pasireikšti

⁹⁸ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Šiškevičius A. Paliatyvioji pagalba. – Kaunas: KMU, 2004. P. 15.

maksimaliu pastangų įdėjimu ir padarymu visko kas įmanoma, kad žmogaus iš vienos fazės į kitą „tas perėjimas būtų kiek įmanoma prasmingesnis ir ramesnis; turi būti dedamos visos pastangos, kad žmonės mirtų apsupti gailestingumo, meilės ir su žmogui deramu orumu“¹⁰². Taigi, paliatyvos pagalbos bioetiškumą galime apibūdinti, kaip gailestingumą, kuris suponuoja sąvokas: nežudyti, rūpintis mirštančiu ir nepagydomai sergančiu, dalijantis su juo kančia ir šalia viso to nepamirštant žmogiško orumo.

Kadangi, paliatyvi medicina, kaip jau minėjome, yra speciali priežiūros forma, tai žmogaus orumo principą galime atskleisti per priežiūros etika pagal Trontą, kuris išskiria keturis santykių tipus: „a) priežiūra kaip rūpinimasis – tai bet kokios priežiūros nuostata, tai dėmesingumas, paslaugumas ir kt.; b) priežiūra kaip atsakomybė – tai atsakomybė už žmogų, kuriam reikia pagalbos; c) priežiūros teikimas – tai priežiūros veikla; d) priežiūros gavimas – tai gera ir atsakinga priežiūra“¹⁰³. Pagal keturis pateiktus priežiūros etikos tipus, galime teigti, kad visi jie yra nukreipti į rūpestingumą, paslaugumą, atsakingumą prieš žmogų, kuriam reikalinga priežiūra, kad visi šie moraliniai priežiūros bruožai apima kartu ir žmogaus orumo principo išraišką.

Galime apibendrinti, kad paliatyvioji medicina, kaip speciali priežiūros forma, jungianti kitas medicinos disciplinas ir apimanti paliatyvią pagalbą ir priežiūrą, nesiekia išgydyti, bet siekia pagerinti žmogaus gyvenimo kokybę bei užtikrinti sergančio asmens nepagydoma liga fizinę ir psichologinę gerovę, o tai reiškia, kad kartu suponuojama žmogaus orumo principo svarba. Taigi, paliatyvią mediciną, galime apibrėžti kaip privalomą ir prieinamą bei tinkamą medicininę pagalbą žmogui, sergant aktyviomis, progresuojančiomis ir toli pažengusiomis ligomis, kurių prognozė ribota, o pagalbos tikslas – gyvenimo kokybė bei pagarba žmogaus orumui.

¹⁰² Narbekovas A. Meilius K. Paliatyvus gydymas – alternatyva eutanazijai//Sveikatos mokslai. 2002, Nr. 5(21).P 45.

¹⁰³ H. A. M. J. ten Have, R. H. J. ten Meulen, E. van Leeuwen. Medicinos etika. – Vilnius: Charibdė, 2003. P. 235.

IŠVADOS

Nors gyvybės mokslai ir naujos technologijos, neišvengiamai mus įtraukia į naują ir kartu individualizuotą mediciną, tačiau nei tarptautiniu, nei nacionaliniu mastu tai yra nesustabdomas procesas. Siekiant surasti geriausią gyvybės mokslų ir technologijų vystymo būdą, kad tyrimai, jų taikymas būtų atliekami, išlaikant pagarbą žmogaus orumui ir žmogaus teisėms, apibendrinant žmogaus orumo principo sampratą bei jo filosofinę prigimtį, šio principo bioetikoje ir bioteisėje atskiras koncepcijas, žmogaus orumo principo įtvirtinimą tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu, bei šio principo svarbą gyvybės pradžios ir pabaigos apibrėžtyje, galime konstatuoti ir pateikti šias išvadas:

1. Žmogaus orumo principo samprata bioetikoje ir bioteisėje, apima vertybinį žmogaus santykį ne tik su pačiu savimi, bet ir su kitais žmonėmis, kurios negalime sieti nei su profesija, nei su turimu turtu, ji atspindi žmogaus vidinį turtingumą, jo žmogiškumą. Žmogaus orumo principo samprata siejasi su žmogaus laisva valia, kaip žmogaus gebėjimu pasirinkti tam tikras vertybes, jas pripažinti ir mokėti jas apginti bei apibrėžia žmogaus, kaip vertybės išskirtinumą, jo vertingumą.
2. Žmogaus orumo principo filosofinė koncepcija, atskleidžiama per asmens gėrių katalogą ir suponuoja idėją apie kiekvieno žmogaus unikalumą, neįkainojamą vertę ir jo išskirtinumą bei pripažįsta žmogaus orumo principą, kaip vieną iš išimtinių visuotinių vertybių ir apima tiek įgimtą, tiek įgytą orumą, kaip asmenybės išraišką, su kuria reikia skaitytis, atsižvelgti į jos valią ir elgtis su ja pagarbiai, taip pat nepamirštant asmens autonomijos principo, šalia kurio egzistuoja atsakomybė už pasirinktą veiksmą.
3. Žmogaus orumo principas bioteisėje, apibūdinamas atsižvelgiant į žmogaus asmenybės ir autonomijos sąsają, kuri padeda atskleisti žmogaus orumo principo įtvirtinimą per bioetines ir bioteisines normas. Žmogaus orumo principas bioteisėje, interpretuojamas kaip aktyvi pozicija, reikalaujanti savos asmenybės pripažinimo ir apsisprendimo laisvės. Žmogaus orumo principas bioteisėje išreiškiamas per dvi pagrindines orumo koncepcijas, kaip „įgalinantis“ ir „teises ribojantis“ žmogaus orumas, kurios dominuoja tarpusavyje ir yra lygiavertės savo atsvara tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu lygmeniu.
4. Nors, žmogaus orumo principo samprata bioetiniu ir bioteisiniu aspektu, buvo įvesta ir įgavo tarptautinį pripažinimą tik po II Pasaulinio karo, tačiau šį principą tarptautiniu mastu, reglamentuoja eilė tarptautinių dokumentų, kurių svarba yra neabejotina. Tarptautiniu

lygmeniu, žmogaus orumo principo įtvirtinimas bioetikoje ir bioteisėje, patenka į gyvybės mokslų ir technologijų kontekstą, kuris apima daugiau biomedicinos sritį, tačiau neatsiejamas nuo žmogaus teisių sąvokos.

5. Žmogaus orumo principą bioetiniu ir bioteisiniu aspektu, nacionalinėje šalies teisės sistemoje, įtvirtina eilė įstatymų: Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas, Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas ir t.t., kuriuose šis principas apima asmeninius neturtinius santykius, kurių objektas yra ne turtas, o tam tikra asmens, nuo jo neatskiriama įgimta ar įgyta vertybė, reikalaujanti pagarbos ir teisinės apsaugos.
6. Žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje, kuris atskleidžiamas per gyvybės pradžios ir jos pabaigos aspektus, tokius kaip dirbtinis apvaisinimas, genų inžinerija, eutanazija, paliatyvi slauga, kurie tiesiogiai susiję su biotechnologijų ir medicinos raida, įgalina kitaip pažvelgti ir traktuoti žmogaus orumo principo apibrėžtį, jo gyvybės pradžios ir pabaigos kontekste tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu lygmeniu ir visa tai susiję su intervencijomis į žmogaus integralumą, tačiau negalima leisti, kad biotechnologijų ir mokslo pažanga būtų iškelta aukščiau žmogaus interesų ir taip nustelbtų pagarbą žmogaus prigimčiai ir jo orumui.

LITERATŪROS SARAŠAS

Lietuvos Respublikos įstatymai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius: VĮ teisinės informacijos centras, 2002.
3. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, antroji knyga, asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002.
4. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas//Valstybės Žinios 2000.05.31, Nr.: 44, Publikacijos Nr.: 1247.
5. Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projektas//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=225476&p_query=&p_tr2=
6. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas// Valstybės Žinios 1996.10.23, Nr.: 102, Publikacijos Nr.: 2317; Valstybės Žinios 2004.07.24, Nr.: 115, Publikacijos Nr.: 4284.
7. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas//Valstybės Žinios, 1994.08.17, Nr.: 63, Publikacijos Nr.: 1231; Valstybės Žinios, 1998.12.23, Nr.: 112, Publikacijos Nr.: 3099.
8. Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas//Valstybės Žinios, 1997.04.09, Nr.: 30, Publikacijos Nr.: 712; Valstybės Žinios, 2002.04.26, Nr.: 43, Publikacijos Nr.: 1601.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998-12-09 Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai// Valstybės žinios, 1998.12.11, Nr.:109, Publikacijos Nr.:3004.

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Europa - Konstitucija - II Dalis - Sąjungos pagrindinių teisių chartija//
http://europa.eu/constitution/lt/ptoc15_lt.htm.
2. Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) ir jos Papildomas protokolas dėl žmonių klonavimo uždraudimo, pasirašyti atitinkamai 1997 m. balandžio 4 d. ir 1998 m.

- sausio 12 d., Ovjedo//Valstybės Žinios. 2002.10.09, Nr.: 97, Publikacijos Nr.: 4258 ir Valstybės Žinios. 2002.10.09, Nr.: 97, Publikacijos Nr.: 4259.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950)//Valstybės žinios, 1995 05 16 Nr. 40-987. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7//Valstybės Žinios. 2000.11.10 Nr.: 96, Publikacijos Nr.: 3016; Valstybės Žinios, 2001.02.23, Nr.: 17.
 4. Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos taryba. Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija// http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html#_I03.
 5. Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija//Valstybės žinios, 2002 10 09 Nr. 97-4258//http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=188028
 6. Žmogaus teisių ir jo orumo apsaugos biologijos srityse konvencijos – Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos Aiškinamoji ataskaita (1996 m. gruodžio 17 d.).
 7. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966).
 8. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966).
 9. Visuotinė žmogaus genomo ir žmogaus teisių deklaracija (1997)//
http://portal.unesco.org/fr/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
 10. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948)//Valstybės žinios. 2006 06 17 Nr. 68-2497.

Specialioji literatūra:

1. Beauchamp T. L., Childress J. F. Principles of Biomedical Ethics.(3rd ed.). - New York : Oxford University Press, 1989.
2. Dworkin R. Taking Rights Seriously. - Cambridge: Harvard University Press, 1977.
3. Engelhardt H. T. The Foundations of Bioethics. – New York: Oxford University Press, The Oxford Encyclopedic English Dictionary. New York: Oxford University, 1996.
4. Engelhardt D. Praktinės medicinos etika: medicinos disciplinų spektras. – Vilnius, 1997.
5. Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. – Vilnius : Mintis, 1977.
6. Gėrio kontūrai (Iš XX a. užsienio etikos). – Vilnius: Mintis, 1989.
7. H. A. M. J. ten Have, R. H. J. ten Meulen, E. van Leeuwen. Medicinos etika. – Vilnius: Charibdė, 2003.

8. Jakušovaitė I. Medicina ir filosofija. – Kaunas: KMU, 2001.
9. Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai. – Vilnius: Mintis, 1980.
10. Kantas I. Praktinio proto kritika. – Vilnius: Mintis, 1987.
11. Kiršienė J. Pakalniškis V. Juškytė R. Vaitkevičius P. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. – Vilnius: LTU, 2004.
12. Leonas P. Teisės enciklopedija. – Vilnius: Pozicija, 1995.
13. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. – Vilnius, 1993.
14. Levkov V. Janickienė R. V. Pagalbiniai nevaisingumo gydymo metodai. – Kaunas, 2003.
15. MacIntyre A. Trumpa etikos istorija. Dorovės filosofijos istorija nuo Homero iki dvidešimtojo amžiaus. – Vilnius : Charibdė, 2000.
16. Narbekovas A. Bioetika. – Kaunas: VDU, 2005.
17. Osovska M. Dorovės normos, ginančios žmogaus orumą//Gėrio kontūrai. – Vilnius, 1989.
18. Rogers A., de Bousingen D.D. Bioetika Europoje. – Vilnius : Kultūra, 2001.
19. Sikora A. Susitikimai su filosofija nuo Herakleito iki Husserlio. – Alma litera, 2004.
20. Skujienė G. Orumo dorybė. – Vilnius : LEKD „Ethos“, 1998.
21. Stoškus K. Etiketas ir žmonių bendravimas. – Vilnius : Mintis, 1981.
22. Šiškevičius A. Paliatyvioji pagalba. – Kaunas: KMU, 2004.
23. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius. Justitia. 2000.
24. Wulff H.R., Pedersen S.A., Rosenberg R. Medicinos filosofija. – Vilnius : Charibdė, 2001.
25. Žemaitis V. Dorovės sąvokos. – Vilnius : Mintis, 1983.

Publikacijos:

1. Juškevičius J., Biotechnologijų iššūkiai: nuo bioetikos link bioteisės//Sveikatos mokslai – Nr. 3 (34) 2004.
2. Meilius K., Narbekovas A., Juškevičius J. Teisė numirti ir testamentinis įgaliojimų ribotumas//LKMA Metraštis, XXI, Vilnius. 2002.
3. Narbekovas A., Meilius K. Paliatyvus gydymas – alternatyva eutanazijai//Sveikatos mokslai – Nr. 5(21) 2002.
4. Narbekovas A., Oželis R. Kamieninių ląstelių tyrimų ir panaudojimo medicininiai – moraliniai aspektai // Sveikatos mokslai. – Nr. 4(20). 2002.
5. Narbekovas A. Pasyvios eutanazijos ir užsispyrėliško gydymo netaikymo skirtumas // Soter, Nr. 7(35), Kaunas: VDU, 2002//

<http://www.google.lt/search?hl=lt&q=pasyvios+eutanzijos+ir+u%C5%B4sispyr%C4%97li%C5%A1ko+gydymo+netaikymo+skirtumas&btnG=Google+Paie%C5%A1ka&meta=>

6. Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacija „Dėl LR dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto// <http://www.gyvybe.lt/index.php?id=35&newsid=27>
7. Ryuichi I. Bioetika ir žmogaus teisės//Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija Bioetikos klausimais: konferencijos tezės. - Vilnius 2002 lapkr., 11-12 d.
8. Szawarski Z. Etika ir prenatalinis patikrinimas//Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija Bioetikos klausimais: konferencijos tezės. - Vilnius 2002 lapkr., 11-12 d.

Interneto svetainės:

<http://portal.unesco.org>;

<http://europa.eu>;

<http://www3.lrs.lt>;

<http://www.lcn.lt>;

<http://www.gyvybe.lt>;

SANTRAUKA

Žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje yra žmogaus vertybinis santykis ne tik su pačiu savimi, bet ir su kitais žmonėmis. Žmogaus orumo principas yra žmogaus teisių pagrindas. Todėl, žmogaus orumo principo implikacijos svarba, bioetikoje ir bioteisėje yra pagrindinis akcentas, sprendžiant šio principo taikymą, žmogaus gyvybės pradžios ir jos pabaigos kontekste.

Pagrindinis darbo tikslas – analizuoti žmogaus orumo principą kaip vertybinį principą, jo svarbą ir pagrįstumą bioetikoje ir bioteisėje, pasitelkiant šio principo teorinę sampratą bei filosofinę apibrėžtį. Išskirti žmogaus orumo principo atskiras bioteisėje koncepcijas. Nagrinėti žmogaus orumo principo įtvirtinimą tarptautiniuose dokumentuose ir šio principo įgyvendinimą nacionaliniuose šalies įstatymuose. Atskleisti žmogaus orumo principo taikymą gyvybės pradžios ir jos pabaigos kontekste.

Pirmoje darbo dalyje apibrėžiama žmogaus orumo principo samprata, kuri siejasi su žmogaus laisva valia, kaip žmogaus gebėjimu pasirinkti tam tikras vertybes, jas pripažinti ir mokėti jas apginti, ir susijusi su žmogaus vidinio pasaulio turtingumu bei pagarba žmogaus gyvybei.

Antroje darbo dalyje pateikiama žmogaus orumo principo filosofinė koncepcija, kuri suponuoja idėją apie kiekvieno žmogaus unikalumą, neįkainojamą vertę ir jo išskirtinumą ir pripažįsta žmogaus orumo principą, kaip vieną iš išimtinių visuotinių vertybių.

Trečioje darbo dalyje analizuojamas žmogaus orumo principas bioteisėje per dvi pagrindines orumo koncepcijas, kaip „įgalinantis“ ir „teises ribojantis“ žmogaus orumas, kurios dominuoja tarpusavyje ir yra lygiavertės savo atsvara tiek bioetiniu, tiek bioteisiniu lygmeniu.

Ketvirtoje darbo dalyje nagrinėjamas žmogaus orumo principo reglamentavimas tarptautiniu lygmeniu, kuris patenka į gyvybės mokslų ir technologijų kontekstą, nors apima daugiau biomedicinos sritį, tačiau neatsiejamas nuo žmogaus teisių sąvokos.

Penktoje darbo dalyje apibrėžiamas žmogaus orumo principo įtvirtinimas nacionalinėje šalies teisės aktų sistemoje, kurioje šis principas siejamas su asmeninių neturtinių santykių sąvoka ir apima tam tikrą asmens, nuo jo neskiriamą vertybę, kuri reikalauja pagarbos ir teisinės apsaugos.

Šeštoje darbo dalyje atskleidžiamas žmogaus orumo principo vertingumas gyvybės pradžios ir pabaigos kontekste, šio principo taikymas, sprendžiant dirbtinio apvaisinimo, genų inžinerijos, eutanazijos ir paliatyvios slaugos problemas.

SUMMARY

The principle of human dignity in bioethics and biolaw involves valuable human relationship not only with himself but with other human beings also. The principle of human dignity is the foundation of human right. Therefore, the importance of implication of the principle of human dignity in bioethics and biolaw is the main focus when we are talking about the application of this principle in the context of the beginning and the end of human life.

The main goal of this work is to traverse the principle of human right as a valuable principle, to show its importance and legitimacy in bioethics and biolaw. This could be done invoking theoretical and philosophical meanings. It is important to separate different conceptions of the principle of human dignity in biolaw. Also, to study how the principle of human dignity is consolidated in international connected documents and is implemented in national laws. It is important to indicate how principle of human dignity is implemented in the beginning and the end of human life.

In the first chapter of my work I identify the principle of human dignity which is related to free human will as ability to choose certain values, to admit and protect them. It is connected with richness of inner.

The philosophical conception which could be related to free human's unique, his oneness and admits conception of human dignity as one of exclusive values of the society is unclosed in the second chapter of my work.

In the third chapter the principle of human dignity in biolaw is analyzed, mainly two main conceptions of dignity – “authorized” and “restrictive rights” human dignity. These two conceptions dominate between each other and they are equal on bioethical and biolaw level.

In the fourth chapter the principle of human dignity on international level is under consideration. In this conception principle of human dignity could be seen in the context of life science and technology, it involves biomedicine area, but it could not be concurrent with concept of human rights.

In the fifth chapter it is shown how the principle of human dignity is solidified in national law system in which this principle is related to conception of non-property relations among people.

In the sixth chapter principle of human dignity through context how valuable the life beginning and the end is. How this principle is applied when we are talking about artificial insemination, gene engineering, euthanasia and palliative nursing.